

KULTURMINNEPLAN FOR SORTLAND 2020 - 2030

INNHOOLD

1. INNLEDNING	3
1.1 Mål med kulturminneplanarbeidet	3
1.2 Organisering og medvirkning i prosessen.....	4
1.3 Overordnede føringer, lowerk.....	5
1.3.1 Plan- og bygningsloven	5
1.3.2 Kulturminneloven	5
1.4 Ansvarsdeling i kulturminnevernet	5
1.5 Rammer for planen	6
1.5.1 Plantype, avgrensning av planen	6
1.5.2 Sammenheng mellom kommuneplanen og eksisterende arealplaner i kommunen ..	6
1.6 Kommunalt planverk i Sortland og kulturminner	7
1.7 Utfordringer og muligheter i kulturminnearbeidet.....	8
1.7.1 Hvorfor ta vare på kulturminner?.....	8
1.7.2 Aktører, roller og ansvar i kulturminnearbeidet; forholdet til sivilsamfunnet, frivillige og museer	9
1.7.3 Utfordringer fremover	9
1.7.4 Kommunen som eier.....	9
1.8 Økonomiske virkemidler.....	10
1.9 Legale virkemidler: Plan- og bygningsloven og kulturminneloven.....	10
1.9.1 Plandokumenter	10
1.9.2 Bestemmelser som gjelder for hele planområdet	10
1.9.3 Retningslinjer for hensynsone bevaring og bygg på verneisten.....	10
1.10 Søknadsprosessen	11
1.10.1 Gjennomføring av forhåndskonferanse	11
1.10.2 Rutiner for saksbehandling av fredede og bevaringsverdige bygg og områder.....	11
2. KULTURHISTORISK OVERSIKT.....	12
2.1 Kirkestedet	12
2.2 Samisk bosetting	12
2.3 Handel.....	13
2.4 Innvandring sørfra.....	13
2.5 Fiskeriene.....	13
2.6 Landbruket	15
2.7 Fra storgård til småby	15
2.8 Organisasjonsliv.....	16
2.9 Kulturminner fra mellomkrigstida.....	16
2.10 Krigsminner på Vikeidet.....	16
2.11 Etterkrigstid og vekst satte spor	16
3. KULTURMINNEKLYNGER OG TEMA	18
3.1 Kulturminneklynger i Sortland.....	20
3.1.1 Sortland sentrum.....	20
3.1.2 Jennestad/Breivika.....	28
3.1.3. Kjerringnes	30
3.1.4 Sigerfjorden	32
3.1.5 Blokken	37
3.2. Tema.....	41

3.2.1. Samiske kulturminner	41
3.2.2 Landbruket/ kombinasjonsbruket	48
3.2.3 Fiskeriene.....	52
3.2.4 Kulturminner som viser lokal/ regional byggeskikk	59
3.2.5 Kulturelt og religiøst organisasjonsliv	62
3.3 Verna i kulturminneplanen	64
4. HANDLINGSPLAN	66
VEDLEGG.....	68
Upprioritert liste over bygninger i Sortland som kan vurderes som verneverdige.....	68
Litteratur kulturminneplan	69

Forside: Kongebesøk på Sortland 25. juni 1922 i anledning åpninga av Risøyrenna. Samling omkring tribunen som blei bygd til kongebesøket. Bilde gitt til Sortland Museum av Gunnar Svendsen.

1. INNLEDNING

1.1 Mål med kulturminneplanarbeidet

Alle har et felles ansvar for å ta vare på kulturminner, kulturmiljøer og landskap for kommende generasjoner. Den offentlige forvaltningen har et særskilt ansvar for å sikre de nasjonale målene for at kulturminneforvaltningen oppfylles. Gjennom plan- og bygningsloven er kommunene sentrale i dette arbeidet. Både Riksantikvaren og Nordland fylkeskommune oppfordrer kommunene til å utarbeide kulturminneplaner. Riksantikvaren har gitt økonomisk støtte til utarbeidelse av planen, og Nordland fylkeskommune og Sametinget har bidratt faglig.

I Sortland kommune ble utarbeidelse av en kulturminneplan for Sortland behandlet i kommunal planstrategi 2017-2019, og vedtatt utarbeidet som en kommunedelplan da planprogrammet ble behandlet i formannskapet 23. februar 2017, sak 16/17. Planen følger de krav som dette innebærer i henhold til Plan- og bygningsloven, i tillegg er føringene i Kulturminneloven lagt til grunn.

I planprogrammet har formannskapet avgrenset planen til å gjelde kulturminner som ikke har et formelt vern. Prosjektgruppa har videre avgrenset tema til vern av bygg og bygningsmiljø i denne første utgaven av Kulturminneplanen for Sortland.

Kulturminnene i Sortland kan knyttes til utviklingen av lokalsamfunn som er basert på allsidighet innenfor industri, jordbruk, fiske, skoleutvikling, administrasjon etc. Kulturminner er også verdifulle i sammenheng med friluftsliv, reiseliv og skoleundervisning, og dette potensialet er på langt nær utnyttet.

Målet med denne første kulturminneplanen er å skaffe oversikt over og verne bygg og bygningsmiljø med deres egenart og variasjon både som del av vår kulturarv og identitet, og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning i kommunen jfr. kulturminnelovens formål. Videre skal handlingsplanen inneholde mål hvor det offentlige i samarbeid med eiere og lag og foreninger o.a. bidrar til en felles innsats for å nå disse.

En del av de arkeologiske kulturminnene, som omfatter alle kulturminner eldre enn reformasjonen (1537 e.Kr.), er automatisk fredet etter kulturminneloven og er tatt med i oversikten, men ikke nærmere omtalt i planen. Det samme gjelder samiske kulturminner fra før 1917, som er fredet av Sametinget. Automatisk freda kulturminner, som er kartlagt, er registrert i www.kulturminnesok.no.

Planen omfatter heller ikke immaterielle kulturminner, dvs. levende tradisjoner og tradisjonell kunnskap som blir overført mellom folk.

Flere bygg og bygningsmiljø er gitt vern gjennom reguleringsplaner og andre planer så som *Byplan Sortland – Blåbyen 2015-2027*. Disse er det foreslått fortsatt vern for, og hvilke bygg og bygningsmiljø dette gjelder fremkommer i tabeller som innledning til hvert tema i planforslaget.

I *Reiselivsstrategi for Vesterålen – Bærekraftig vekst mot 2025*, som ble vedtatt av kommunene i 2019, er utgangspunktet for strategien «et ønske om å skape en bærekraftig vekst i reiselivet i Vesterålen tuftet på både natur, kultur, historie og levende lokalsamfunn». Bevaring av bygg og bygningsmiljø vil være ett av flere viktige tiltak for å nå dette målet.

I veiledningen til kulturminneplanarbeidet fra Riksantikvaren er det listet opp et sett med verdier som skal brukes ved vekting av bygninger og bygningsmiljø med tanke på vern. Disse er inndelt i følgende kategorier:

- *Kunnskapsverdi* (omfatter kulturminner som har særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida)
- *Opplevelsesverdi* (styrke lokal identitet og stolthet i relasjon til sted og anlegg). Grunnlag for trivsel og mulighet for næringsutvikling lokalt, og viktig som element reiselivssatsingen)
- *Bruksverdi* (hvordan kulturminner i større grad enn i dag kan bli brukt lokalt og bidra til både miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping samt kunnskap om håndverkstradisjoner)

Kulturminnevernet har på 2000-tallet endret seg fra å ha fokus på kulturminnets opprinnelse til hva det har betydd for menneskene. Det ligger nå føringer om at ulike elementer av kulturarven skal ivaretas avhengig av hvor viktig de anses å være for de enkelte samfunnene. Det betyr at endringer av bygg og bygningsmiljø over tid, også kan anses som en del av kunnskapsgrunnlaget. Riksantikvaren legger også dette prinsippet til grunn for utarbeidelse av kulturminneplaner i kommunene.

Prosjektgruppa anbefaler at kulturminneplanen vurderes gjennom kommunal planstrategiarbeidet hvert 4. år, og at handlingsdelen revideres hvert 4. år i forbindelse med økonomiplanarbeidet og rulleres årlig i forbindelse med budsjettarbeidene.

1.2 Organisering og medvirkning i prosessen

Planarbeidet er gjennomført av en prosjektgruppe. Denne har vært sammensatt slik:

- Mathis Mathisen (Sortland Historielag)
- Åsa Elstad fram til april 2018 og Ane Høyem fra og med september 2019 (Sortland Museum)
- Brynjar Pettersen (Museum Nord)
- Helle Næss fram til april 2019 avløst av Raina Kristensen fra og med juni 2019. I tillegg har ansatte ved fagenhet Geodata bidratt ved kartfesting av kulturminner (Sortland kommune, Plan og utvikling)
- Mona Dahl (Kulturfabrikken Sortland KF)

Historiker Åsa Elstad ble engasjert fra og med mars 2019, og har hatt ansvaret for utarbeidelse av planens kulturhistoriske del. Arkitekt Gøril Lilleng har vært engasjert for å bidra med arkitektfaglig kompetanse. Marianne Hansen har fullført arbeidet med kartfesting av bygg og bygningsmiljø. Arbeidet med både den kulturhistoriske oversikten og selve planutkastet er et resultat av arbeidet i prosjektgruppen.

For å sikre bred medvirkning har det vært gjennomført 6 bygdemøter fra desember 2018 til

april 2019, referansegruppemøte i august 2019 og åpent møte i september i forbindelse med markeringen av Kulturminnedagene 2019. Museet har underveis i planprosessen gjennomført foredrag med relevante tema i kulturminneplanen.

Prosjektgruppa gjennomførte seminaret *Kulturminneplaner i kommunene* på Kulturfabrikken i mars 2019 for Lofoten, Vesterålen og Ofoten i samarbeid med Bø kommune og Nordland fylkeskommune med støtte fra Riksantikvaren.

Øksnes og Andøy kommune har bidratt med erfaringer fra utarbeidelsen av egne kulturminneplaner.

1.3 Overordnede føringer, lovverk

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023

Forventningsdokumentet fra regjeringen for perioden 2019-2023 har et stort fokus på bærekraft, både sosialt, miljømessig og økonomisk. Regjeringen forventer at kommunene vektlegger arkitektur og kvalitet i de bygde omgivelsene og planlegger med utgangspunkt i stedenes særpreg, kulturhistoriske elementer og viktige landskapstrekk. Eldre bebyggelse og bystrukturer vurderes som ressurser i en sirkulær økonomi.

1.3.1 Plan- og bygningsloven

§ 11-8 bokstav c) angir at det kan settes av sone med særlig hensyn til bl.a. bevaring av kulturmiljø. Likeledes angis det i § 11-9 pkt. 7 at kommunen kan, uavhengig av arealformål, vedta bestemmelser til kommuneplanens arealdel om hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø.

Likeledes angir § 12-5 Arealformål i reguleringsplan, pkt. 5, at areal kan avsettes til «Vern av kulturmiljø eller kulturminne», dette må da følges av reguleringsbestemmelser, jf. § 12-7 pkt. 6 og bestemmelser knyttet til temaet.

1.3.2 Kulturminneloven

Kulturminneloven har som formål å ivareta kulturminner og kulturmiljøer som et ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Ressursene skal ivaretas som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Kulturminneloven omhandler blant annet automatisk fredede kulturminner, som er kulturminner fra førreformatorisk tid (1537), fredning ved enkeltvedtak, samt listeførte kirker. Riksantikvaren har det nasjonale ansvaret for kulturminnevern, mens fylkeskommunen er regional myndighet og forvalter statlig ansvar gjennom delegerte oppgaver fra Riksantikvaren.

1.4 Ansvarsdeling i kulturminnevernet

Riksantikvaren er direktoratet som har det nasjonale faglige ansvaret for kulturminnevernet. Er nasjonale interesser truet, har Riksantikvaren ansvar for å gripe inn. Riksantikvaren

sorterer under Miljøverndepartementet.

Fylkeskommunen er regional styresmakt og forvalter statlig ansvar gjennom delegerte oppgaver fra Riksantikvaren. Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen er avgjørelsesmyndighet i flere saker som angår kulturminner og fører tilsyn med fredete kulturminner. Sametinget har tilsvarende rolle som fylkeskommunen i forhold til samiske kulturminner.

Museene har ansvar for innsamling, restaurering og formidling av gjenstander. Museum Nord er også eier av en rekke fredete bygg og anlegg. Museum Nord ved Sortland Museum er ansvarlig for drift av Brygga på Jennestad handelssted og skolemuseet i Gamle middelskolen – begge byggene er verna.

Private eiere tar vare på sine kulturminner og kulturmiljøer fordi de betyr noe for dem, eller fordi de har en bestemt funksjon. Eiernes vilje, kompetanse og erfaring er avgjørende for at kulturminnet/kulturmiljøet skal bli ivaretatt på en god måte.

Mange frivillige organisasjoner, som for eksempel historielag tar ansvar for kulturminner ved å ta på seg skjøtsel, skilting eller andre formidlings-, innsamlings- eller sikringstiltak. Husflidslagene er sentrale i arbeidet med å ivareta og utbre kunnskap om tradisjonelle håndverksteknikker.

1.5 Rammer for planen

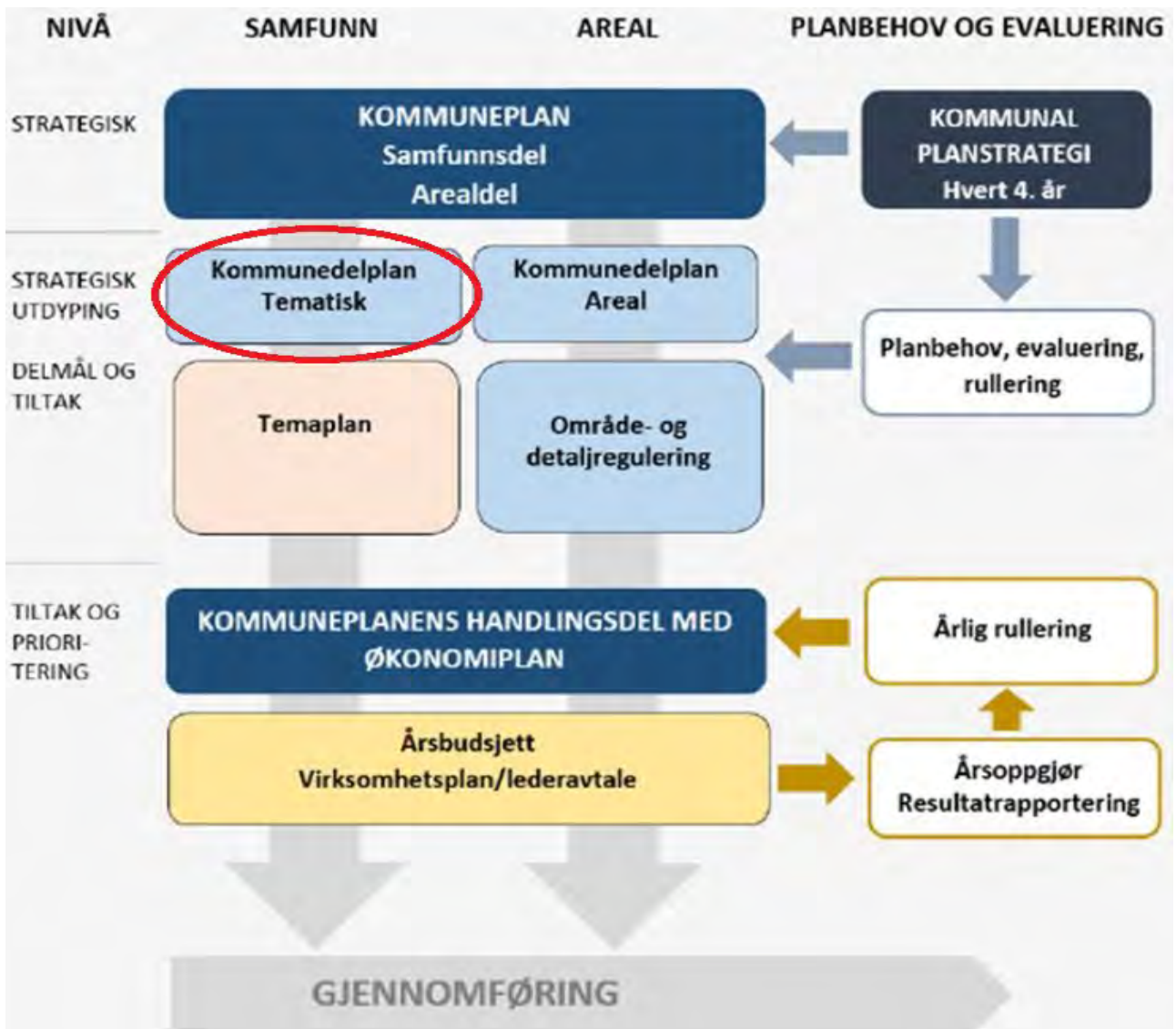
1.5.1 Plantype, avgrensning av planen

Kulturminneplanen er en kommunedelplan, jfr. plan- og bygningsloven § 11-1 3. ledd «Det kan utarbeides kommunedelplan for bestemte områder, temaer eller virksomheter». Dette betinger at behandling og vedtak av planen skal skje i hht. plan- og bygningsloven, som medfører at planen blir juridisk bindende. Planarbeidet utløser ikke krav om konsekvensutredning jfr. Forskrift om konsekvensutredning § 6 a).

1.5.2 Sammenheng mellom kommuneplanen og eksisterende arealplaner i kommunen

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø er en tematisk overordnet plan, og framkommer i kommuneplansystemet som figuren viser.

Bilde 1: Sammenhengen mellom kommuneplanen og eksisterende planer.

1.6 Kommunalt planverk i Sortland og kulturminner

I Kommuneplanens arealdel (vedtatt k-sak 63/17, 02.11.17) er målet at: «Kommuneplanen skal styrke kommunens evne til å ivareta og formidle kulturminnene i Sortland på en best mulig måte.» Strategien for å kunne nå målet er bl.a. å bevisstgjøre og synliggjøre kulturminner som en ressurs for hele kommunen. Som tiltak nevnes bl.a. utarbeiding av kulturminneplan. I overordnet plan kan kulturmiljøer og kulturlandskap gis vern gjennom å benytte hensynsone *Kulturvern* (H570) etter plan- og bygningsloven.

I *Byplan Sortland*, vedtatt i 2015, heter det under overordnede målsetninger: «Det skal tas vare på og videreutvikle natur- og kulturressursene, som en kvalitet for stedet». Strategien for å oppnå dette er bl.a. "å bevare områder som har kulturhistorisk verdi i hele planområdet». I Sortland kommune er det avsatt lokalt vern av flere bygninger og bygningsmiljøer gjennom detaljreguleringsplaner, samt vedtatt i *Byplan Sortland*.

Reguleringsplaner som omhandler lokalt vern av bygninger og bygningsmiljøer:

Plannavn	Planident	Lokalt vern av	Merknad
Kvartal 20, Televerket og Gamle gravlund	1983067	Gammel trehusbebyggelse	Kolberggården og Berntsenegården inkl. også Minnelunden
Jennestad sentrum	1987071	Jennestad handelssted mm.	Inkluderer også totalt nesten 50 daa på ubebygde arealer
Kvartal 16, 18, del av 20 og Torget	1990074	Gammel trehusbebyggelse	Del av Kvartal 20. Det gamle meieriet, Kunstnerhuset og Bokhandlegården
Kvartal 15	1996124	Del av Kjøpmannsgata	Myhregården
Hovedgården gnr. 15 bnr. 1	2003196	Bygningsmasse og jordet mot fylkesvei 82	På jordet er det også registrert automatisk fredede kulturminner
Kvartal 20	2005218	Bygning	Gamle telegrafan
Kvartal 13	2005219	Søndre bygningsrekke	3 gårder fra rundt 1920
Skolekvartalet	2009244	Rødskolen	
Boligfelt Selnes gnr. 15 nr. 13, 1856	2010259	Uhre-eiendommen	Husmannsplass under Ellingsenggården på Selnes
Kvartal 18, Sortland sentrum	2010266	Ellingsenggården	Resterende del av eldre bebyggelse i kvartalet er gitt lokalt vern i Byplan
Kulturfabrikkken med omkringliggende trafikk- og uteareal	2011300	Kvit- og Rødbrygga	Planen vedtar flytting og vern av bryggene. Flytting ikke gjennomført.

Overordnet arealplan:

Byplan Sortland – Blåbyen 2015-2027		Sortland rådhus Kvartal 20	Plan ikke revidert etter fredningsvedtak i 2014. Drechsler parfymeri og Det gamle posthuset

1.7 Utfordringer og muligheter i kulturminnearbeidet

1.7.1 Hvorfor ta vare på kulturminner?

Å ta vare på kulturarven er en investering for framtida. Kulturminner kan fortelle om livene til menneskene som har levd her, og er også kilde til vår felles historie i tillegg til å skape tilhørighet i det enkelte lokalsamfunnet og i en større sammenheng. Kulturminnevern kan legge grunnlag for næringsutvikling, turisme og vekst.

Kulturminner kan være bevaringsverdige både hvis de er sjeldne og hvis de er representative for en stilart, en periode, et sosialt sjikt eller en funksjon. Sammenhengende bygningsmiljøer kan for eksempel gi kunnskap enkeltbygg ikke kan alene. Videre gir arkitektonisk og håndverksmessige kvaliteter også bygninger verdi. I tillegg vil bygg og anlegg som huser offentlige institusjoner, næringsbygg eller bygg tilknyttet menigheter eller organisasjoner har samfunns- eller sosialhistorisk verdi.

Dersom det skal velges mellom likeverdige objekt eller miljøer er det rimelig å velge det som er best bevart i utgangspunktet.

Når en vurderer kulturminner og -miljøer som bruksressurs, bør også økonomien i å benytte eksisterende bygningsmiljø fremfor å bygge nytt vektlegges, samt miljøulemper ved riving. Oversikten over bygg og bygningsmiljø som blir vernet eller listeføres på annen måte, vil være viktig for kommunens planarbeid og øvrig virksomhet. Dette vil også medføre at saksbehandlingen blir mer forutsigbar.

1.7.2 Aktører, roller og ansvar i kulturminnearbeidet; forholdet til sivilsamfunnet, frivillige og museer

Det er viktig at vi fortsetter samarbeid på tvers i kommunen for å ivareta og utvikle kulturminnene. Når det gjelder bygg og bygningsvern har eierne et særlig ansvar. Vi skal også samarbeide med andre instanser og institusjoner som har kulturminnevern som del av sitt virkefelt som museer, fylkeskommunen, andre kommuner, fylkesmannens landbrukskontor, kulturinstitusjoner og næringsdrivende som holder til i, eller ønsker seg inn i eldre bygg. Lag og foreninger som har kulturminnevern som sitt interesseområde er svært viktige i forhold til bevaring og formidling av den lokale kulturarven.

1.7.3 Utfordringer fremover

For eiere vil det normalt medføre ekstra kostnader når vernede bygg skal vedlikeholdes. Bistand i å søke ekstern finansiering fra f.eks. Kulturminnefondet, kan være med å gjøre arbeidet mindre krevende økonomisk. Dersom eieren ikke har interesse eller økonomi for å vedlikeholde byggene, vil byggene gradvis forfalle og verdien av vernet vil svekkes over tid.

Behov og ønske for utbygging eller ombygging kan komme i konflikt med byggets arkitektur og bygningsmessige kvaliteter. Her vil råd og veiledning fra fagmiljø med riktig kompetanse kunne gi gode og funksjonelle løsninger. Det samme vil også gjelde ved oppføring av bygg i tilknytning til vernede bygg og bygningsmiljø.

I planprosessen er det lagt opp til en positiv dialog med eierne av byggene som forslås vernet i den første kulturminneplanen for Sortland. Hensikten er å få noe gode eksempler, som kan gi kunnskap om og være til inspirasjon for fremtidig vern.

1.7.4 Kommunen som eier

Sortland kommune er eier av flere av byggene som både er fredet (Sortland rådhus) eller er vernet i tidligere reguleringsplaner (Brygga/butikken på Jennestad handelsted, den gamle sykestua/ Kunstnerhuset og Middelskolen/«Rødskolen»).

I planen fremmes i tillegg forslag om vern av følgende bygg:

- Tribunen/ paviljongen
- Klokkehuset på den eldste kirkegården, Dalsjøen

Det er viktig at kommunen som eier tar et særskilt ansvar for bygg som blir vernet, og samtidig bidrar for å ivareta det lokale kulturminnevernet generelt.

1.8 Økonomiske virkemidler

I forslag til handlingsplan er det foreslått tiltak, som skal bidra både til kunnskap og formidling knyttet til innholdet i kulturminneplanen. I tillegg bør det tilbys årlige kurs for eiere av bygg som vedtas vernet og som vil søke støtte fra Kulturminnefondet og andre.

Andre viktige virkemidler som er foreslått er fritak for eiendomskatt for bygg som vedtas vernet, opprettelse av kommunal utmerkelse for kulturminnevern og oppdatering av nyregistrerte verneverdige bygg i databasen <https://kulturminnesok.no/>.

1.9 Legale virkemidler: Plan- og bygningsloven og kulturminneloven

I dette avsnittet er det listet en oversikt over retningslinjer for bygg i hensynsone bevaring og for bygg på den lokale vernelisten. Retningslinjene tas inn ved revidering/rullering av kommuneplanens arealdel og Byplan Sortland. Avsnittet gir også en oversikt over hvilke rutiner som gjelder i saksbehandlingen og hvordan prosessen i en byggesak skal forløpe.

1.9.1 Plandokumenter

Plandokumenter som er juridisk bindende:

- Kommuneplanens arealdel 2017-2029
- Byplan Sortland – Blåbyen 2015-2027
- Reguleringsplaner med formål bevaring

1.9.2 Bestemmelser som gjelder for hele planområdet

Automatisk fredede kulturminner:

- Dersom det under gravearbeider, anleggsvirksomhet eller liknende støtes på automatisk fredede kulturminner i tillegg til de som er registrert, skal arbeidet umiddelbart stanses og de regionale kulturvernmyndighetene varsles i samsvar med kulturminneloven § 8.

Alle reguleringsforslag innenfor området skal sendes til fylkeskommunen, som kulturmyndighet, til uttalelse (kulturminneloven § 9):

- Søknadspliktige tiltak på bygninger fra før 1850, skal sendes til fylkeskommunen for uttalelse før vedtak fattes i kommunen (kulturminneloven § 25).
- Ved all saksbehandling etter plan- og bygningsloven skal oppdatert datasett med kulturminner lastes ned fra Riksantikvarens kulturminnebase (Askeladden.no) for å sikre at hensynet til kulturminner ivaretas.
- Ved riving eller ombygging av bygninger som er registrert i SEFRAK skal saken sendes på høring til fylkeskommunen før vedtak fattes i kommunen.

1.9.3 Retningslinjer for hensynsone bevaring og bygg på vernelisten

Bygninger og bygningsmiljøer, som er foreslått vernet i denne planen, er vist i egne temakart. Bygninger og bygningsmiljø, vernet i reguleringsplaner og liste over vernede bygg og anlegg (bygningsmiljø) er også med på vedlagte kart.

Retningslinjer – oversikt:

1. Den kulturhistorisk verdifulle bebyggelsen skal søkes bevart, og områdenes særpregede miljø og identitet skal sikres.
2. Ved søknadsbehandling av eksisterende bygg, inklusive tilbygg og påbygg, skal

- bygningers opprinnelige stiluttrykk og utseende vektlegges, slik at eventuell endring tilpasses og underordnes eksisterende bebyggelse.
3. Ved søknadsbehandling av nybygg, påbygg og tilbygg skal det sammen med søknad leveres en estetisk redegjørelse for det omsøkte tiltaket. Det skal redegjøres for:
    - a. Plassering av tiltaket i forhold til tilstøtende bebyggelse og gateløp
    - b. Byggehøyder i forhold til eksisterende byggehøyder
    - c. Form, karakter, volumer og gateløp
    - d. Materialbruk, fargebruk, detaljering
    - e. Fasadeuttrykk
  4. Før søknadsbehandling skal det vurderes om opprinnelige bygningsdeler kan repareres eller restaureres i stedet for å utskiftes.
  5. Viktige elementer som berører bygningens uttrykk, slik som volum, byggehøyder, takform, taktekking, fasadekledning, vindusutforming og opprinnelig stiluttrykk skal vektlegges i vurderingen av omsøkt tiltak.
  6. Opprinnelig stiluttrykk skal dokumenteres ved bruk av bilder, tegninger eller detaljert beskrivelse før eventuelle tiltak igangsettes.
  7. Ved søknad om riving skal det innsendes en fagmessig utført tilstandsanalyse, tilsvarende kan kreves ved fjerning av opprinnelige bygningsdeler. Tilstandsanalysen skal tydelig vise omfanget av skadene ved tekst og bilder. Det skal også redegjøres for hvilke tiltak som må gjøres for å sette bygget i stand. Forslag til nytt bygg skal også foreligge ved søknad om riving.

1.10 Søknadsprosessen

Dersom man som huseier, gårdeier eller næringsdrivende har planer om tiltak på bygg som er vernet eller ligger i en hensynsone bevaring, anbefales det å gjennomføre en forhåndskonferanse med saksbehandler i kommunen. Dette gjelder ved store prosjekter, men anbefales også ved planer om påbygg, tilbygg og oppussingsprosjekter.

1.10.1 Gjennomføring av forhåndskonferanse

Kommunen skal også gi råd og veiledning til krav og bestemmelser som gjelder for området, og for forventet saksbehandlingstid i kommunen. Det skal skrives referat fra forhåndskonferanser.

Kulturfabrikken KF vil også veilede ved søknad om ekstern finansiering gjennom f.eks. Kulturminnefondet.

1.10.2 Rutiner for saksbehandling av fredede og bevaringsverdige bygg og områder

Kulturminnene har ulikt vern og vernestatusen som kulturminnet har, er knyttet til ulike retningslinjer, bestemmelser og lover. Som følge av dette er det ulike saksbehandlingsrutiner når en søknad om tiltak skal behandles i kommunen.

2. KULTURHISTORISK OVERSIKT

Den følgende oversikten skisserer opp noen hovedlinjer i samfunnsutviklinga i Sortland kommune. Den røde tråden er naturlig nok hva dagens faste kulturminner kan fortelle om, og utheving av navnene på disse peker mot omtale i planforslaget.

2.1 Kirkestedet

Det har vært bosetting i det som i dag er Sortland kommune helt siden eldre steinalder. Det er også spor etter samisk kultur lenge før samer på 1600-tallet kan spores i skriftlige kilder.

De første skriftlige kildene omtaler stedet Sortland, som seinere gav navn til heile kommunen, som kirkested. Det eldste dokumentet er fra 1381. Det er derfor sannsynlig at det kan ha vært kirke her i alle fall fra 1370-tallet. Kirkestedet har sannsynligvis vært nær eller på dagens Minnelund, som er en middelalderkirkegård og derfor automatisk freda. Der stod i alle fall kirka som var bygd i 1676 og som blei revet da dagens kirke blei bygd et stykke unna i 1901. Den nye kirka var resultat av en lov fra 1851 som regulerte størrelsen på og utforminga av kirkene. Utover landet skulle de være mest mulig like, og bygges i en moderne arkitektur. Så er da også Sortlandskirka søsterkirke til andre av arkitekt Bergstrøms kirker, som Skånland og Vågan kirker.

Mange hadde lang reise til kirka, og det blei derfor oppført kirkestuer der folk kunne stelle småbarn, skifte fra reisetøy til kirkeklær og ta seg en matbit. Ei av de gamle kirkestuene står i dag på minnelunden.

Sortland sogn var en del av Hadsel prestegjeld. Sognets beliggenhet på hver side av Sortlandssundet kombinert med store områder med gode jordbruksvilkår, la grunnen for levebrød av jordbruk, fiske, og handel. Småbruket og fiskebåten var grunnlaget det heile kvilte på.

2.2 Samisk bosetting

Næringsgrunnlaget for den samiske befolkninga var også fiske og jordbruk. Blant de eldste freda samiske kulturminnene er gammetufter, ildsteder, melkegrop og kokegrop fra jernalder/middelalder i Olderfjorden på vestsida av Eidsfjorden. Ellers er det registrert samiske gammetufter i flere deler av kommunen, blant annet i Blokken, Fiskfjorden og på Frøskeland, og også andre faste samiske kulturminner som jordkjellere, en heller, en teltring og ei bru. Stedsnavn som Reingjerdet og Finneset vitner også om den samiske bosetninga. Det blir stadig registrert nye samiske kulturminner, nylig blei det registrert gammetufter i Kleiva i Kjerringnesdalen.

Den samiske befolkninga hadde i store trekk samme levegrunnlag som resten av befolkninga, men forskninga har vist at enkelte næringer som jakt, båtbygging og smedhandverk var mer utbredt blant samene. Reindrifft med melkerein, først og fremst til eget bruk, er et annet særtrekk som det fremdeles finnes fysiske spor etter. I siste del av 1800-tallet kom det flyttende inn noen familier østfra som etter hvert drev med slakterein. Fra nyere tid har Sametinget fredet flere bygninger med samisk tilknytning.

2.3 Handel

Handelen var tidlig sentral i Sortlands historie. Gjennom historia var det flere jekteleier i Sortland som sørget for å få frakta utbyttet av fiskeriene sørover. På 1600-tallet var det jekteleie i Roksøya, seinere var det også jekteleier blant anna på Liland, i Blokken, på Sortland, Kjerringnes og Solum. Såkalte Trondheimsborgere dreiv i tillegg handel på Steira og på Bremnes.

Etter at handelspolitikken blei lagt om, og handelsmennene skulle utnevnes av kongen, blei halve gården Sortland et slikt privilegert handelssted 1777, andre halvparten i 1800. Seinere blei de to gårdpartene slått sammen. Gammelbrygga/ Rødbrygga og Kvitbrygga var sentrum i denne handelsvirksomheten, og etter hvert fikk handelsstedet også et staselig våningshus i empirestil. I 1868 kom "Lov om Udvidelse af Handelsfriheden paa Landet», og de neste tiårene økte tallet på handelsmenn, også i Sortland. Det var blant annet handel på Jennestad, i Sildpollen, på Solum og i Blokken. Ofte blei detaljhandel kombinert med fiskehandel, dampskipsekspedisjon og poståpneri.

2.4 Innvandring sørfra

Midt på 1800-tallet flytta mange fra overbefolkede bygder i Sør-Norge, og Nord-Norge blei «fattigfolks Amerika». I Nord-Norge kunne man få utkomme i fiskeriene om jordlappen ikke var stor nok. Også til Sortland kom innflyttere. For eksempel kjøpte Kristen Hartvik Ellingsen fra Sortland gården Kjerringnes i 1843 og inngikk leiekontrakter med innflyttere som ville ha tilgang på jord. Flere familier slo seg ned i Sjørdalen. Dette førte til mange husmannskontrakter, og noen stod ved lag til langt inn på 1900-tallet. Kjerringnes var den gården i Sortland som hadde størst økning i folketall og bosetning.

Innflytterne hadde med seg sine tradisjoner, og tilførte de nye områdene god handverkskikk, arbeidsinnsats og nye ideer. Hustufter i Osvolldalen vitner også om innflytting sørfra, men de fleste av de som bodde der, flytta videre til Amerika.

2.5 Fiskeriene

Fiskeriene var viktige, det var her befolkninga henta utbyttet som skulle brukes til å betale skatter og de varene en ikke sjøl kunne produsere. I 1860-åra var det store storsildinnsig på yttersida av Vesterålen, men de kom nokså uforberedt på folk. Det førte imidlertid til at det blei investert i salteri, brygger og nøter og etablert kontakter i sildetraden, noe som kom godt med i gode feitsildår på 1870- og -80-tallet. Feitsilda fra Nordland blei viktig for norsk fiskevareeksport og notlagene sørfra fortsatte å komme nordover. Saltet var blitt billigere, etterspørselen hadde økt, fraktkapasiteten var blitt mye bedre, ikke minst på grunn av dampskipene, og telegraflinjene gjorde det lettere å formidle sildetidende.

Telegrafstasjonen på Sortland blei oppretta i 1881 i hovedgården, ti år seinere fikk den ei egen bygning. Allerede på 1870-tallet var det oppretta en mindre, provisorisk telegrafstasjon under feitsildfisket i Sildpollen. I Nordland var Eidsfjorden, som den gangen lå i Hadsel kommune, den store sildefjorden. Her dreiv Ole Prøsch handel og sildesalting, og det samme gjorde

Christian Hals. Under sildefisket var det i tillegg en hel liten by av telthandlere. På vestsida av Eidsfjorden var det også et yrende liv som følge av feitsildfisket. Det var blant annet salteri på Valsnes, handel i Håkkabogen og skole og telefonstasjon på Solum.

Sildefisket satte også spor etter seg i en annen fjord, Sigerfjorden. I innerste del av Sigerfjorden, på Ridderset og Olderskog var det tidlig et sterkt notfiskemiljø, og etter hvert blei de flere notdrivere lenger ut i fjorden. Etter at dampskipene kom og blei tatt i bruk, først til slep av nøter og frakt av agn, blei det etablert flere mindre dampskipssrederi. Senere blei dampskipene brukt direkte i fisket. I Norge var fiskedampskip først og fremst ei bynæring, men i Vesterålen blei Hindø dampskibsselskap, som fikk base i Sigerfjorden og fiskedampskipene på Melbu et unntak. Etableringa av Hindø-selskapet gav stedet en voldsom vekst. Selskapet hadde da også sild som grunnlag for den økonomiske veksten, selv om fiskedamperne var havgående fartøyer som også fisket etter torsk. Det ble arbeidsplasser for mange. Utviklinga førte også til at stedet hadde behov for folk med ulik kompetanse. Noen av dem som kom, var spesialister som maskinister og skippere. Selskapet skaffet seg etter hvert flere båter. Det ble god avkastning på investert kapital for Hindø-selskapet, særlig de tre siste årene av første verdenskrig, bl.a. fordi det var svært gode sildeår og etterspørselen av fiskeprodukter var stor.

Mange bedrifter kom til i kjølvannet av Hindø-selskapets virksomhet. Kolkaia stod ferdig i 1908, og kaianlegg for selskapet var også bygd tidlig. Den største byggevirksomheten i fjorden er i tiåret 1910 til 1920. Noe var knyttet til den sjøretta virksomheten som «Norrøna», sildesalteri etablert i 1915, trandamperi og tønnefabrikk. På land ble også andre foretak etablert som ikke direkte hadde med skipsdrifta å gjøre. Stedet hadde blant annet hotell, telegraf- og telefonstasjon, blikkenslagerforretning, garveri, stort skomakerverksted, flere forretninger og bakeri.

I 1914 stod Sortland tuberkulosehjem, Lihallen, ferdig. Det var Sortland sykepleieforening som hadde tatt initiativ til det. Rundt 1910 var Sigerfjord det største tettstedet i kommunen, i Vesterålen var bare Andenes større. I 1912 blei det anlagt kirkegård med klokkehus ved Dalsand, og stedet fikk egen kirke i 1933.

Med oppsving i fisket var det også behov for båtbygging og ikke minst båtrepasjoner. Det blei etablert båtbyggeri, slip og mekanisk verksted på Sortland. I Blokken starta Nils Pedersen slik virksomhet, og i 1899 blei han verksmester på det nystarta AS Blokken Aktieverft der Hindøs disponent Jens Ellingsen var en av eierne. I Blokken var det også fiskehandel og dampskipsekspedisjon.

De gode feitsildåra tok slutt, men i starten av 1900-tallet blei det utvikla teknologi som gjorde det mulig å utnytte småsilda, den såkalte utkastsilda. Snurpenøter blei tatt i bruk, og i 1910 blei det etablert sildoljefabrikk i Sildpollen og Husvika. Mange fra Sortland reiste på sildefiske på Vestlandet, flere av dem som notbaser med ettertraktet kompetanse, og vi kan lese navnene til noen av dem på gateskiltene i kommunen. Notfisket satte sitt preg på bebyggelsen med nothus og nothjeller. I dag er det ingen nothjeller igjen, og få nothus.

2.6 Landbruket

I siste del av 1800-tallet skjedde det også omlegging av den andre hovednæringa i fiskerbondesamfunnet, landbruket. Langsamt skjedde det en overgang fra sjølforsyningsproduksjon til handelsjordbruk. På Sortland hovedgård blei det undervist i landbruksfag, og i 1899 blei det etablert meieri på tettstedet.

Det var økning i tallet på husmenn i Nordland første halvdel av 1800-tallet, sjøl om det samtidig blei forholdvis færre husmenn i landet sett under ett. I Nordland var folkeauken atskillig større enn landsgjennomsnittet, og når det var gode tider i fiskeriene, blei det mulig å klare seg på en husmannsplass. Husmannsstuene var ofte ettroms- eller toromsstuer med halvannen etasje og torvtak. Som nevnt var det mange husmannsplasser på Kjerringnes og så seint som i 1900 hadde Sortland hovedgård ennå 16 husmannsplasser med jord. Etter hvert fikk folk kjøpe plassene, og jordbruket kunne moderniseres, og ofte blei husene bygd ut. I dag står få husmannsstuer igjen, men Erik Hansa-plassen/ Uhreuset på Selnes som blei utskilt som husmannsplass fra Sortland hovedgård i 1833, har fått kommunalt vern.

2.7 Fra storgård til småby

På handelsstedet Sortland blei det tidlig etablert infrastruktur rundt hovedgården. Ellingsen bygde forretningsgård i 1898 som blei utvida i 1919, og skomaker Kolberg og urmaker Ediassen etablerte seg før århundreskiftet. I 1908 fikk stedet smie og motorverksted. Gerda Ellingsen dreiv pensjonat, og stod i spissen da Sortland sykepleieforening fikk bygd sykestue i 1910. Banken, som var etablert på Steira i 1896, fikk eget lokale i 1911. Georg A. Ellingsen var pådriver for etablering av Vesteraalens Hermetikfabrik i 1912. Både fabrikken, mekaniske verksteder, pensjonatet og sykestua hadde stor nytte av AS Sortland Electricitetverk som blei etablert i 1912.

I 1921 rauk demninga til elektrisitetsverket ved E-vatnet, og flommen tok den gamle kraftstasjonen. Det er ennå spor etter dette i Sortlandsmarka. I 1912 blei det også bygd to bygårder som i dag har kommunalt vern, Heidenstrømgården/Bokhandlergården i 1912 og Apotekergården i 1912.

Byveksten fikk for alvor fart etter at Ellingsen begynte å selge byggegrunn i 1916. Det var en vekstperiode med høykonjunktur på grunn av verdenskrigen og gode tider i sildefisket. Tomtesalgene førte til en byggeboom og framvekst av et tettsted med mange varierte virksomheter. Bebyggelsen utvida seg sørover. De fleste husene blei bygd med mansardtak i en variant av jugendstilen, og i dag framstår husene i kvartal 13 og 15 og langs Strandgata som gode eksempler på at gamle hus kan gi en småby som Sortland særpreget og sjarme.

Nyetableringene i næringslivet satte også spor gjennom boligbygging utenfor selve sentrum, blant annet bygde flere av bedriftseiere og -ledere bolighusene sine i Parkveien under høykonjunktoren under første verdenskrig. På folkemunne blei gata kalt millionærstrøket. For eksempel fikk Vilhelm Andreas Adolf Beck, sjef for Vesteraalens privatbank, bygd et moderne ungdomshus i mur i 1919 (Nordre Frydenlunds allé 15).

Det blei også etablert middelskole på Sortland. Etableringa av den starta utviklinga mot skolebyen Sortland, og de neste tiårene blei Sortland også et skolested med stadig større kapasitet for å ta imot ungdom fra regionen kom for å ta videregående utdanning.

2.8 Organisasjonsliv

Religiøs og kulturell aktivitet har også vært en viktig del av Sortlandshistoria. Bygningsmessig manifesterer det seg i ulike forsamlingshus, fra de eldste som blei bygd på 1890-tallet, som Hognfjord frikirke, til Kulturfabrikken i byen i dag.

Rundt 1900, i årene like før unionsoppløsninga stod skytterlagsbevegelsen sterkt, og i de første tiårene av 1900-talet bygde mange ungdomslag egne hus. I siste del av 1900-tallet blei en del nedlagte skoler omgjort til forsamlingshus.

2.9 Kulturminner fra mellomkrigstida

I mellomkrigstida var det dårlige tider i fiskeriene og i de fleste typer lønnsarbeid. Fra myndighetene sin side blei det derfor satsa på å gi støtte til jordbruket, særlig til bureising. Det halvstatlige selskapet Ny Jord la ut bureisingsbruk på Vikeidet i 1933, i Holmstaddalen i 1934 og i Godfjorden i 1937. På Sortland blei det også etablert slakteri, andelsmølle og kjøttforretninger og bygd nytt meieri, og det blei anlagt dyrskueplass med staller på Munningsletta.

En av de viktigste forbedringene av infrastruktur i Vesterålen var oppmudringa av Risøyrenna som gjorde skipsleia gjennom Vesterålen farbar for større skip, som hurtigruta. Ved åpninga holdt kong Haakon tale fra den nybygde tribunen. I 1936 blei A/L Langøya Biltrafikk, som seinere blei til Nordtrafikk, etablert.

Trass i nye kommunikasjoner var mellomkrigstida ei økonomisk vanskelig tid også i Vesterålen, men i siste del av 1930-tallet vitnet flere nybygg om oppgang, og stedet fikk flere av de moderne funkishusene, blant annet Lunde-huset og Odd Fellow-gården. Begge husene blei bygd som utleieboliger, Odd-Fellow-losjen var opprinnelig Ellingsens leiegård. Det forteller også en del om veksten av tettstedet at et slikt behov var til stede.

2.10 Krigsminner på Vikeidet

På Vikeidet finnes det flere rester etter faste kulturminner fra andre verdenskrig. Der var det tre boligbrakker, feltkjøkken, proviantlager, ammunisjonslager, løpegraver, stall, mitraljøse- og kanonstillinger og et større anlegg i fjell: Tyskerhula.

2.11 Etterkrigstid og vekst satte spor

Etter krigen vokste Sortland for alvor fram som tettsted. Det er særlig tydelig i den da nye Kjøpmannsgata. Murhusene som blei bygd der like etter krigen kan representere den norske etterkrigsmodernismen, der man ønsket å bygge enkle, funksjonelle hus for folk flest, noe som er blitt beskrevet som den «sosialdemokratiske» retninga innenfor arkitekturen. Det

vedtaksfreda rådhuset på Sortland som stod ferdig i 1959, hadde en del trekk som minner om mellomkrigstidas europeiske funksjonalisme der man også ønsket en styrking av det kunstneriske i arkitekturen. Kulturpolitikken i etterkrigstida handla om at flere skulle få tilgang til kunst og kultur, og i rådhuset var det moderne kino, scene for Riksteateret og plass til mange slags arrangement og utstillinger. Fra rådhuset går Rådhusgata ned til dampskipskaia og danner en ny, mer moderne akse i bybildet, parallelt med den som gikk fra hovedgården til bryggene ved havna.

Utdanning var også et satsingsområde i etterkrigstida. Flere skulle få mulighet til mer utdanning. De første gymnasklassene i Sortland blei oppretta under andre verdenskrig, og i 1962-64 blei det bygd nytt gymnas. I etterkrigstida blei det også landbruksskole og maskinførerutdanning i kommunen. I tillegg blei det bygd nye barneskoler, blant anna i Sigerfjord og på Sortland.

På 1960-tallet var jordbruk og fiske viktige næringer i Sortland, men tendensen til økt vekt på handel, administrasjon og utdanning var tydelig. På 1970-tallet gav kommunikasjonsutbygginga Sortland en stadig mer forsterka knutepunktfunksjon, og rollen som regionsenter blei utreda.

1970- og 80-tallet er blitt betegna som en periode med «rivende utvikling», og det er klart at mange hus blei revet eller endra til det ugjenkjennelige for å gi plass til nye hus eller nye funksjoner. Det er likevel såpass mange eldre bygninger igjen i kommunen at det ennå er mulig å lese mange trekk ved de siste par hundreårenes historie ut fra dem. Disse sporene fra fortida er med på å gi innbyggerne en opplevelse av kontinuitet og sammenheng og er viktige kilder til kunnskap om den lokale og regionale historia.

3. KULTURMINNEKLYNGER OG TEMA

Kulturminneplan for Sortland 2020-2030 tar for seg for bevaringsverdige samiske kulturminner, bygninger og bygningsmiljø i kommunen. Planen skal også forsterke og synliggjøre de kulturhistoriske elementene slik at de blir en ressurs for kommunen. Mye av Sortlands historie kan leses ut av bygningskultur og bygningsmiljø, og disse sporene er det ikke minst viktig at barn og ungdom i kommunen blir kjent med.

Bevisstheten om felles historie kan være med på å skape tilhørighet og tilknytning til heimkommunen for alle aldersgrupper. Det er også en viktig grunn til at det i planen blir trukket fram flere verneverdige bygninger som er tilgjengelige for publikum. Kulturminneplanen viser videre flere eksempler på at de kulturhistoriske verdiene ved verneverdige hus i dagens Sortland er en ressurs ikke bare for beboerne, men også for næringsdrift og kunnskapsformidling.

Å ta vare på bygninger innebærer også at man respekterer og tar vare på tilgjengelige materielle ressurser i stedet for å sanere og bygge nytt. Denne tenkemåten er en del av vår kulturtradisjon. Av planen framgår det at flere av de verneverdige bygningene er blitt flytta dit de står i dag, noen opptil flere ganger. Å gjenbruke og ta vare på gamle bygningsselementer ved restaurering av eldre bygg er en del av den samme tankegangen, og gjør at bygningene kan framstå med kvalitet og opplevelsesverdi. I planen er det lagt vekt på at det beste vernet skjer gjennom bruk og at det derfor er viktig at noen vil ta vare på verneobjektet.

SEFRAK-registreringene har vært en viktig kilde i planarbeidet for å framskaffe kunnskap om aktuelle verneobjekt. Samtidig har gjennomgang av disse rundt 30 år gamle registreringene synliggjort hvor mange verneverdige bygninger som i dag enten er borte, eller så sterkt endret at deres verdi som kulturminner er borte. Det som rives, får man aldri tilbake. Dette understreker hvor viktig det er å ta vare på sentrale kulturminner, både for dagens innbyggere og framtidige generasjoner i kommunen.

Som nevnt i innledinga til planen, kan det være flere ulike begrunnelser for vern. Noen blir verna for de er sjeldne, andre fordi de er representative. Prosjektgruppa har også trukket fram arkitektoniske og håndverksmessige kvaliteter og bygninger som har hatt en spesiell verdi i samfunns- eller sosialhistoria i Sortland.

Kulturminneplanen er delt inn i to hoveddeler. I første del presenteres fem kulturminneklynger. Begrepet kulturminneklynger brukt om kulturminner som ligger nær hverandre. Dette er prioriterte miljøer med objekt som er eller foreslås regulert til bevaring. Klyngen kan ha utgjort en heilhet i samtida, eller de kan ha fulgt etter hverandre i tid. Ved å bruke dette begrepet kan en få fram de historiske sammenhengene og/eller tidsdybden i det aktuelle området. Det kan gjøre de lange linjene i historia tydeligere.

De fem kulturminneklyngene som er valgt ut, er Sortland sentrum, Jennestad/Breivika, Kjerringnes, Sigerfjord og Blokken.

I den andre delen av planen er det valgt ut kulturminner som forteller om fem sentrale tema i Sortlands historie, nemlig samisk kultur, landbruket/ kombinasjonsbruket, fiskeriene, kulturelt

og religiøst organisasjonsliv og lokal/ regional byggeskikk. Disse kulturminnene blir presentert i de respektive kapitlene i planen og også lista opp samla bakerst i planforslaget.

Innenfor disse fem klyngene og fem temaene er det flere objekter som allerede har kommunalt vern eller er automatisk freda eller vedtaksfreda av Riksantikvaren. Arbeidsgruppa går inn for at vernet av de førstnevnte videreføres, og de er derfor også tatt inn i planforslaget.

Sortland kommune er også eier av flere verneverdige bygg, og disse har fått breiere omtale enn andre bygg som alt er verna gjennom tidligere kommunalt planverk. Kommunen har et særlig ansvar for å ivareta vår felles historie.

I teksten i Kulturminneplanen er bygninger som allerede er verna eller freda markert med understreking, mens de som vernes i Kulturminneplan for Sortland 2020-2030 er markert med **utheving**. På kartutsnittene markerer rød R kulturminner som er vedtaksfreda eller listeført hos Riksantikvaren, blå K markerer vern i byplanen, og grønn P er kulturminner vernet i kulturminneplanen.

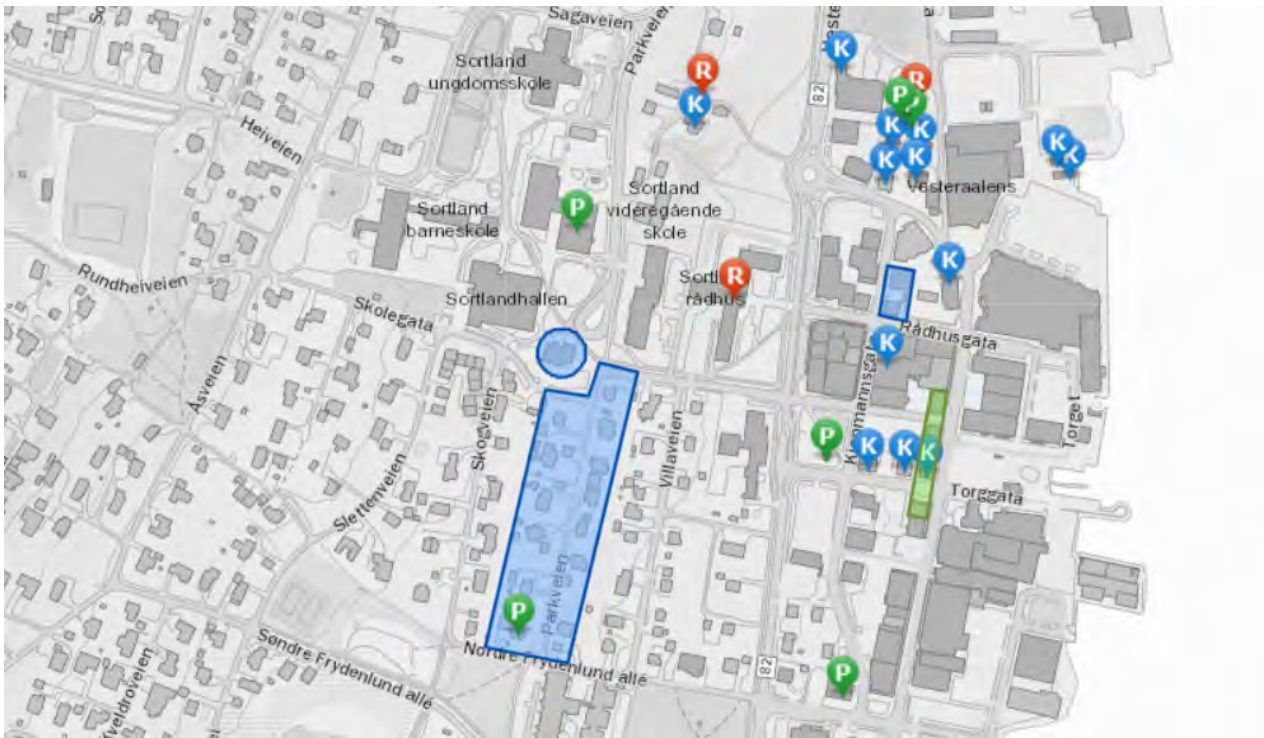
Utvalget av kulturminner dekker ikke alle deler av kommunen. Arbeidsgruppa har underveis drøftet vern av flere bygninger enn dem som har fått plass i planen. Flere av disse kan være aktuelle å vurdere ved senere revidering av planen, og det er derfor lagt ved ei uprioritert liste over disse.

3.1 Kulturminneklynger i Sortland

3.1.1 Sortland sentrum

Automatisk freda kulturminner før 1537	Kokegroper	Hovedgården, bnr. 1
	Middelalderkirkegård	Minnelunden, bnr. 36
Vedtaksfreda av Riksantikvaren	Sortland rådhus	Vesterålsg. 57
Listeført hos Riksantikvaren	Sortland kirke	Kirkeveien 5
Verna i byplanen	Sortland hovedgård	Bnr. 1, Vesterålsg. 8
	Gammelbrygga/ Rødbrygga	Sjøgata
	Kvitbrygga	Sjøgata
	Ellingsens forretningsgård	Strandg. 13
	Telegrafan	Kvartal 20
	Kolberggården	
	Kunstnerhuset/ Sortland sykestue	
	Heidenstrømgården	
	Apotekergården	
	Myhregården	Kvartal 15 (Kjøpmannsg 6)
	Walthinsengården/Johnsengården	Kvartal 13 (Torgg 6, 10 og 12)
	Johansengården/ Hammergården	
	Svendsengården	
Områdevern	Bygningstiljø i Parkveien	Parkveien mellom Skolegata og Nordre Frydenlund allé
	Middelskolen	Skolegata 11 A og 11 B
	Det gamle posthuset	Bakerikvartalet
	Drechslers parfymeri	
Verna i kulturminneplanen	Kirkespir kirke bygd 1676	Minnelunden, bnr. 36
	Kirkestua	Minnelunden Gårdsalléen 4 F
	Kaptein Ellingsen-gården	Nordre Frydenlund allé 15
Områdevern	Bymiljø mot Strandgata	Torggata 15A, Strandgata 19 og 21
Verna i kulturminneplanen	Tribunen	Bnr. 356, Torggata/ Kjøpmannsgata
	Ellingsens leiegård (Odd Fellowgården)	Nordre Frydenlund allé 1
	Sortland gymnas	Parkv. 7

Bilde 2: Sortland sentrum. Sortland kirke er ikke vist på bildet. Obs: Kartverket har plassert tittelen Sortland videregående skole på fjøset som tilhører Hovedgården.

Bevaring av kulturmiljø

Med litt kunnskap i bagasjen viser bebyggelsen tydelig hvordan byen Sortland har utvikla seg fra førhistorisk tid fram til i dag. Slik danner bykjerna ei kulturminneklynge. I gjeldende byplan er det flere hensynsoner for bevaring av kulturmiljø (H570). Hver av disse sonene kan også sees på som kulturminneklynger innenfor byklynga.

Ifølge byplanen skal bygningene som er vedtatt verna «*bevares og istandsettes på en slik måte at bygningenes fasader, takform, volumer, bygningsmessige detaljer og materialkvalitet opprettholdes. Kommunen kan stille krav om faglige begrunnelser for løsningene som velges. Mindre bygningsmessige endringer er tillatt så lenge verneverdien ikke forringes. Dette innebærer bl.a. antikvarisk forsvarlig behandling av fasade og at utforming av tilstøtende bygninger og tilbygg tilpasser seg bygningen m.h.t byggehøyder, målestokk og formspråk. Ved tiltak og regulering innenfor hensynsone eller ved tiltak som på annen måte berører kulturminner slik disse fremgår av plankart, skal det redegjøres for hvordan hensynet til tilgjengelighet, landskap, bygnings- og kulturmiljø bevares.*» (Byplanens planbestemmelser, pkt. 7.1.5, s. 69)

Automatisk freda kulturminner i sentrum

De eldste sporene etter mennesker i Sortland sentrum ligger på eiendommen til hovedgården på Sortland, br.nr. 1. Her er registrert femten kokegroper fra jernalder. I kokegroperne blei det laga mat, og ei ansamling av flere kokegroper kan ha hatt sammenheng med seremonielle måltider, kanskje knytta til religionsutøvelse.

Sortland var i alle fall et religiøst sentrum da det første kjente dokumentet som nevner Sortland kirke blei skrevet i 1381. De første fysiske sporene etter denne delen av historia er Minnelunden, den gamle middelalderkirkegården. Begge disse kulturminneområdene er automatisk freda av Riksantikvaren.

Fotografi 1: Trehusbebyggelse og kirkespir fra 1676 i Gårdsalléen. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Listeført kirke og tusenårssted

Sortland kirke (1901) er vurdert som verneverdig av Riksantikvaren i kategorien listeført, sjøl om den er fra tida etter 1850. Det vitner om arkitektoniske kvaliteter. Alle endringer av listeførte kirker skal avklares med Riksantikvaren. Kirka er i dag kvitmalt, men hadde opprinnelig en gulbeige farge med mørkere markeringer om vinduer, bånd og imitert bindingsverk, slik søsterkirka i Kabelvåg nå har.

Ved inngangen til minnelunden er **kirkespiret fra kirka som blei bygd i 1676**, satt opp. Spiret har barokkpreg og vindfløy med utskåret byggeår. Den gamle Mariaklokka i tårnet er i bruk under årlige utendørgudstjenester. Inne på minnelunden står også **en av de gamle kirkestuene**, den stod opprinnelig litt lengre sør. Den er restaurert i den opprinnelige stilen og har torvtak. Kirkestua har også hatt flere samfunnsfunksjoner. Her blei Sortlands første kommunestyremøte holdt, her var det poståpneri fra 1853, og stiftelsesmøtet for Sortland sparebank. Minnelunden med spiret og kirkestua blei valgt til kommunens tusenårssted i år 2000, og spiret og kirkestua bør også få et eksplisitt vern. Turister som kommer sjøveien finner ofte veggen hit, og med benker en kan sitte på, er minnelunden med gravminner, kirkestue og kirkespir blitt en liten oase i bymiljøet.

Begrunnelse for vern:

Kirkespiret og kirkestua vitner om sentrale deler ved den eldre og nyere historia i kommunen. De hører sammen med minnelunden, som er en freda middelalderkirkegård og har stor opplevelsesverdi både for lokalbefolkning og besøkende.

Ellingsenfamiliens handelssted og trehusbebyggelsen i kvartal 20

Fire av bygningene som er knytta til familien Ellingsens handelsvirksomhet på Sortland: Hovedgården (1857), Gammelbrygga/ rødbrygga (1840-tallet), Kvitbrygga (1871) og Ellingsens forretningsgård (1898/1919, Strandg. 13), har kommunalt vern gjennom byplanen. Som det framgår av den kulturhistoriske oversikta, la virksomhetene her grunnlag for senere tettstedvekst. Kvitbrygga blei sterkt brannskada i desember 2015, men fordi den var registrert som verneverdig, blei det mulig å restaurere den etter antikvariske prinsipp med opprinnelige byggeteknikker. Den framstår derfor fremdeles som et viktig lokalt kulturminne.

Trehusmiljøet i kvartal 20, er også verna. Det tette miljøet som ligger nært opp til minnelunden forteller om den begynnende tettstedsutviklinga i perioden 1890-1915. De er alle godt ivaretatt og i bruk. Det gjelder både Telegrafbygninga fra 1891, Kolberggården fra 1898, meieriet fra 1899, sykestua fra i 1910, Heidenstrømgården (Bokhandelgården) fra 1912 og Apotekergården fra 1914.

Sykestua, som i dag er Kunstnerhus, er i kommunalt eie. Bygginga av huset blei for en del finansiert av innsamlede midler. Innsamlinga utløste et stort engasjement i befolkninga. Etter hvert blei huset også brukt som fødestue, og mange sortlendinger er født her. Huset er bygd i sveitserstil med detaljeringer som tannsnitt over vinduene og knekter under vannbordene. Deler av det opprinnelige panelet utvendig er bevart, og det samme er utskjæringene over vinduene og på balustre og stolper på verandaen. I tråd med sveitserstilen - og med moderne helsevitenskap - fikk huset store vinduer som slapp inn mye lys, og sykestua fikk også snart elektrisk lys fra det nye e-verket. Huset hadde moderne bad og WC, ei lita operasjonsstue og et eget rom der tuberkuløse pasienter kunne isoleres. Verken interiør eller rominndeling er vesentlig endra, slik at det ikke er vanskelig å forestille seg hvordan den daglige drifta var. I dag er det også en utstilling i huset om historia som sykestue. Huset er ofte tilgjengelig for besøkende i forbindelse med kunstutstillinger og andre arrangement, det er i bruk og gir dermed både kunnskap og opplevelse.

Den første byveksten - kvartal 15 og 13

Myhregården (1915) (Kjøpmannsg. 6) i kvartal 15 og bygningsmiljøet i kvartal 13 kom til i perioden 1916 - 1918 og viser hvordan bebyggelsen utvida seg sørover da Ellingsen begynte å selge tomter.

De blei bygd som kombinerte bolig- og forretningsgårder med uthus og hager, og disse husene inneholdt et mangfold av virksomheter. Fire av disse bygningene har vern gjennom byplanen. Disse fire husene er bygd i varianter av jugendstilen og vitner om at internasjonale stilimpulser nådde Sortland. Det gjelder Myhregården, Walthinsengården (Johnsengården) (Torgg. 6-8), Johansengården (Hammergården) (1917) (Torgg. 10) og Svendsengården (1917) (Torgg. 12).

Chr.Pedersengården (Samvirkelaget/ Normalskoggården) (Strandg. 21), Ole Andersen-gården/Smia/ Handverkeren (1919), (Torgg. 15 A) og Ediassengården (1917) (Strandg. 19) tilhører deler av det samme bygningsmiljøet. Sammenlikna med de førstnevnte har disse gjennomgått noe større endringer, og ei verving av disse tre byggene er neppe aktuelt, men **helheten i bygningsmiljøet** bør ivaretas slik at det ikke blir fortettet og at områdets bebyggelsesstruktur og historiske karakter bevares.

Privatboliger i Parkveien- området – en del av byutviklinga

Som nevnt i den kulturhistoriske oversikta, henger bygningsmiljøet i Parkveien nøye sammen med det verna trehusmiljøet i sentrum. Flertallet av husene er bygd under høykonjunkturen under første verdenskrig og er prega av jugendstil og sveitserstil. Husene er godt ivaretatt og i bruk.

Kulturminneplanen vil beholde byplanens bestemmelser om at Parkveien mellom Skolegata og Nordre Frydenlund allé ikke skal fortettes med nye boenheter. Ved oppføring av tilbygg/garasje og lignende skal området bebyggelsesstruktur og historiske karakter bevares. Ny bebyggelse skal underordne seg eksisterende boligbebyggelse.

Fotografi 2: Kaptein Ellingsen-huset. Foto: Åsa Elstad.

Kaptein Ellingsen-huset, (Nordre Frydenlund allé 15) er en del av dette bygningsmiljøet, men har særskilte arkitektoniske kvaliteter. Som andre klassiske jugendhus, er dette et murhus, noe som i seg sjøl er uvanlig her nord. Jugendstilen har element fra flere stilperioder, den har mjuke, bua linjer. I dette huset ser man det blant annet i utforminga av taket på karnappet. Slike tak blei kalla napoleonshatt på svensk. De mjuke linjene går også igjen på gavlen. Skiftningene mellom grovere og finere pussing i veggfeltene er også typisk for jugendstilen. Det samme gjelder de innstøpte dekorative elementene i veggene, som for eksempel byggeårstallet 1919. Slike var vanligvis malt i markørfarger, og de har trulig opprinnelig hatt en

annen farge enn de har i dag. Vinduene med småruter oppe og heile glass nede er også typiske. Inngangspartiet på vestsida har søyler.

Begrunnelse for vern:

I lokal sammenheng er huset et sjeldent godt eksempel på klassisk jugendarkitektur. Huset er lite endra og godt vedlikeholdt.

Middelskolen (Grønnskolen/ Rødskolen) ligger også i Parkveien og eies av Sortland kommune. Den er bygd i sveitserstil med nasjonale element, som det stabbursaktige utbygget med nasjonalt utforma knekter over døra. Fargevalget var også tidstypisk for den nasjonale stilen, engelsk rødt med kvit ornamentering. Det peiker mot den nasjonsbyggende ideologien som ikke minst skolen var en eksponent for. Bygget har med rette fått kommunalt vern.

Fotografi 3: Tribunen, Sortland. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Kulturminner fra mellomkrigstida

Tribunen blei bygd til åpninga av Risøyrenna i 1922. Oppmudringa av Risøyrenna skulle få stor betydning for utviklinga av Sortland fordi det blei mulig for større skip å seile gjennom Sortlandssundet. Den er typisk for perioden, bygd i klassisk, enkel stil av byggmester Nyseth, og både brukt som tribune ved festlige og høytidelige anledninger og som musikkpaviljong.

Begrunnelse for vern:

Tribunen forteller både om utviklinga av samferdsel og den sterke stillinga musikklivet har hatt på Sortland og møtet mellom internasjonal byggestil og lokalt håndverk. Den er i bruk som møtested for markering av fest- og høytidsdager i lokalsamfunnet, og har derfor stor symbolverdi.

Funkishusene var populære på 1930-tallet Disse husene hadde ofte liggende panel, fravær av dekorative elementer, enkelt listverk, pyramidetak med slak takvinkel og store vinduer uten innramming eller sprosser. I Sortland sentrum er **Ellingsens leiegård (Odd Fellow-gården)** (1935) (Nordre Frydenlund allé1) et eksempel på slike bygg og bør bevares.

Begrunnelse for vern:

Bygninga er et godt eksempel på mellomkrigstidas funkisarkitektur. Den blei bygd som leiegård, og viser dermed tilbake til en epoke i stedets historie som peiker mot utviklinga til by. Seinere bruk som lokale for Odd Fellow-ordenen er også et uttrykk for mangfoldet i stedets organisasjonsliv.

Fotografi 4: Sortland tettsted, tribunen. Årstall ukjent. Bilde gitt til Sortland Museum av Jostein Bastiansen.

Etterkrigstid og vekst satte spor

Det var etter krigen Sortland for alvor vokste fram som tettsted. I bybildet blei det ikke minst tydeliggjort av murhusene i den da nye Kjøpmannsgata. De hadde rektangulært og avgrenset bygningsvolum, saltak, delvis symmetri i fasaden, enkelt listverk og fravær av dekorative elementer. I dag framstår Drechlers parfumeri (Kjøpmannsg. 4) som den av disse bygningene som er minst endra og best representerer femtitalsmodernismen. Som en del av kvartal 18, bakerikvartalet, er bygninga regulert til bevaring i byplanen.

Det vedtaksfreda rådhuset på Sortland som stod ferdig i 1959, har en del trekk som minner om den mer kunstneriske varianten av femtitalsmodernismen. Bygninga har fire deler med ulik takutforming. Arkitekturen framhever de elementene som bærer og blir båret. Den lyse

betongkonstruksjonen, de lakkerte vindusprofilene i teak, de store vindusfeltene og de blågrønne brystningene i emaljert metall er felles og samlende for anlegget.

Det yngste bygget kulturminneplanen tar for seg, er den eldste delen av **Sortland gymnas 1962-64**, tegna av arkitekt Einar Karstad. Gymnasbygninga har en klart definert form, den er kompakt og elegant med lyse veggflater og store vinduer. Skolen er bygget opp med klasserom, administrasjon og arbeidsrom omkring en aula. På avstand kan en skimte aulaens tak som stikker opp midt i bygningen. I fasaden har forskallingsbrettet for betongen blitt utnyttet dekorativt, og stripeelementene vender annenhver gang horisontalt og vertikalt. Aulaen får dagslys fra langsgående overlys i rommet mellom det løftete aulataket og det flate, lavereliggende taket på hovedbygningen. Konseptet gir stor oversiktligheit og er sosialt kontaktskapende. Her er lett å utveksle kunnskap og ideer. Aulaen har ei stor bygningsintegreert utsmykning av Jardar Lunde.

Begrunnelse for vern:

Sortland gymnas er en bygning med mange kvaliteter, og i materialer og stil er den typisk for sin tid. Den er et godt eksempel på de tidlige «hallskolene» og representerer både den nasjonale og den lokale satsninga på utdanning i perioden. Tras i utbygning i senere tid, er det opprinnelige uttrykket bevart og denne eldste delen av skolebygninga er godt vedlikeholdt.

Fotografi 5: Sortland Gymnas fra sør, med ny og gammel del. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

3.1.2 Jennestad/Breivika

Automatisk freda kulturminner før 1537	Gravfelt med tre gravrøyser	Gnr. 20, bnr. 2
	Enkeltrøys	Gnr. 20, bnr. 4
	Gravfelt med langhauger	Gnr. 19, bnr. 24
Hensynssone i kommuneplanens arealdel	Hele handelsstedet	Gnr. 19, bnr. 44

Bilde 3: Breivika og Jennestad.

Kulturminnene i Jennestad - Breivika-området gjør det mulig å oppleve historiske spor fra jernalder av. I Breivika er et gravfelt på østsida av veien med tre gravrøyser, den nordligste er tydeligst. Lengre sør, på vestsida av vegen, er ei enkeltrøys, og sørøst for denne igjen, på neset nord for skolen er det et gravfelt med to langhauger, 4 og 5 meter lange, overvokst med trær. Nær handelsstedet er også funnsted for en spydspiss, og før krigen blei det under pløying gjort funn av ei salvekrukke av middelaldertype.

Jennestad fungerte som et knutepunkt i ferdselen mellom sjøtransport nord- og sørover og vandring til fots, ridning eller hesteskyss over Vikeidet. I perioden 1817-1833 var det lensmannsgård der handelsstedet er i dag, og utover 1800-tallet fikk stedet økende betydning som knutepunkt.

Dette kulturmiljøet er regulert som hensynssone kulturvern i kommuneplanens arealdel.

Flere av byggene som vitnet om aktiviteten på handelsstedet, er i dag borte, som dampskipskaia med kaiskur, fjøset og fiskehjellene. Mellageret blei ødelagt i en storm, og er i dag gjenoppbygd. Tilbake står de mest sentrale bygningene, brygga som sannsynligvis stod ferdig i 1863, hovedhuset fra 1918 og ei lita hagestue. På den andre sida av bukta sør for brygga, er det spor etter grafittgruva som blei drevet fra ca. 1900.

Brygga eies i dag av Sortland kommune. Den fungerte både som krambu, fiskemottak, og i mange år som bolig for eierne og de ansatte. Her var det også poståpneri, dampskipsekspedisjon og kontor for grafittgruva. Den er oppført i tradisjonell bryggestil med røstet mot havet i sørøst og bærer spor av flere epoker, blant annet har første etasje krysspostvinduer, som var typiske for jugendstilen (ca. 1890-1920), mens resten av brygga har smårutete empirevindu. Det henger nok sammen med at butikken i første etasje i brygga blei oppgradert og utvida rundt år 1900. Brygga er i dag i relativt bra stand, og framstår både utvendig og innvendig som typisk for de mindre nordnorske handelsstedene. Det opprinnelige vareutvalget i krambua og interiøret ellers er i stor grad bevart, noe som er nokså sjeldent. I brygga er det også ei lita utstilling om handelsstedets historie.

Våningshuset stod ferdig i 1918, er preget av eldre norsk byggeskikk og samtidens arkitekturidealer, som bygde på klassisismen. Huset er godt vedlikeholdt.

Både våningshuset med hageanlegg og brygga er i dag tilgjengelig for publikum. I hovedhuset er det et godt besøkt kunstgalleri, mens kommunen i samarbeid med Museum Nord holder brygga åpent i sommersesongen. Dette gjør at opplevelsesverdien av disse to bygningene på handelsstedet er særlig stor. Jennestad handelssted blei valgt som kommunens representant i formidlings- og tilretteleggingsprosjektet Fotefar mot nord, initiert av Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Nord-Trøndelag.

Fotografi 6: 17. mai på Jennestad en gang før 1910. Da var det ikke kommet kai og hovedhus på handelsstedet. Foto: Sortland Museums samling.

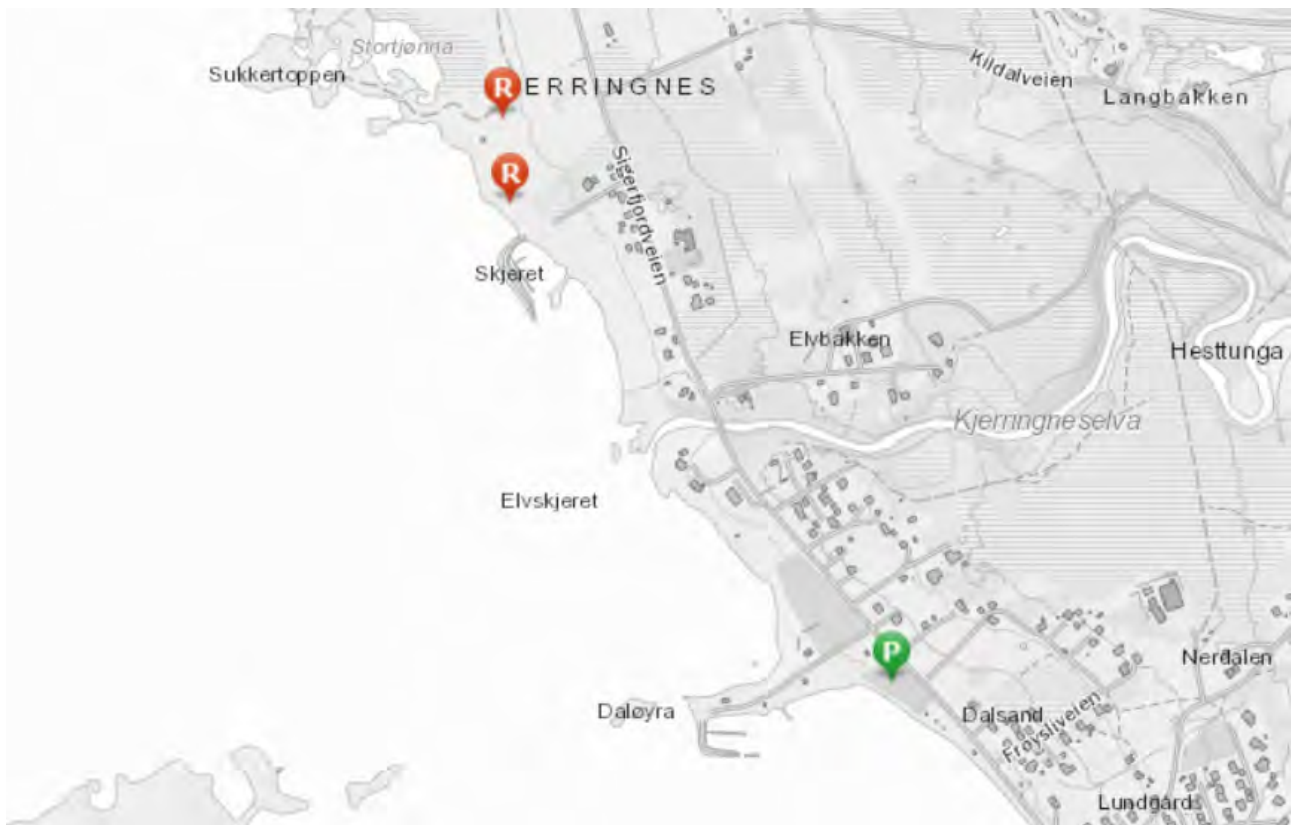
3.1.3. Kjerringnes

Automatisk freda kulturminner før 1537	Rund gravrøys	Kjerringnesøya
	Gravrøyser fra jernalder	Br.nr 22
	Gårdsgrunn fra middelalder	Kjellarbakken
	To gammetufter	Br.nr 15
	Båtstø-anlegg med fire nausttufter	Br.nr 15
Verna i kulturminneplanen	Klokkehus på den eldste kirkegården, Dalsjøen	Br.nr 62

Fotografi 7: Klokkehus på Dalsjøen kirkegård. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

På Kjerringnes er det mange automatisk freda kulturminner på et forholdsvis lite område, noe som i seg sjøl verner området fra større inngrep som kan endre områdets karakter. Her er løsfunn fra steinalder, gravrøyser fra jernalder, gårdsgrunn fra middelalder, to ovale gammetufter som er registrert som samiske kulturminner og et båtstøanlegg. Disse registreringene forteller om ei langvarig bosetting. Her er også mange registreringer av bygninger fra før 1900 (SEFRAK-registreringer), men de aller fleste er enten ruiner, eller så ombygd og/ eller renoverert at de gir liten historisk informasjon. Samtidig viser registreringene at Kjerringnes var en sentral og folkerik gård før Sigerfjord vokste fram som tettsted.

Bilde 4: Kjerringnes med klokkehus (grønt punkt).

Klokkehus på Dalsjøen kirkegård

I 1912 blei Dalsjøen kirkegård anlagt for befolkninga ved Sigerfjorden. Her blei også oppført et klokkehus. Klokkehuset har ei kvadratisk grunnflate med heilvalma tak og tårn med spir. Det er i dag kvitmalt, og taket og spiret tekt med takpapp.

Begrunnelse for vern:

Utforminga av og tekstene på gravminnene forteller i seg sjøl mye om menneskene rundt Sigerfjorden og ikke minst om framveksten av tettstedet Sigerfjord. Det enkle, kvitmalte klokkehuset med tårn er en del av denne historiske sammenhengen.

3.1.4 Sigerfjorden

Automatisk freda kulturminne	Rundrøys, uklart markert, men tydelig i terrenget.	Bnr. 8
Listeført hos Riksantikvaren	Sigerfjord kirke	Bnr. 80
Verna i kulturminneplanen	«Gården», med to våningshus, fjøs, borstue og HDS'adm.bygg	Bnr. 1
	Lillehaug	Sigerfjordv 330, bnr. 63
	Viken, Lockerthuset	Sigerfjordv 415, bnr. 3
	Melandgården	Sigerfjordv 368
	Lihallen kulturgård	Lihallv. 37

Bilde 5: Sigerfjorden.

Grunnlaget for tettsteddannelsen i Sigerfjord er først og fremst at fjorden har vært et godt utgangspunkt for sildefiske. Etter at Hindø Dampskibsselskap (etabl. 1883) flytta til Sigerfjord i 1899, vokste stedet raskt, og innbyggerne tilhørte mange ulike yrkesgrupper med ulik økonomisk status. Innflytterne kom fra ulike regioner og brakte med seg ulike kulturimpulser. Det gjenspeiler seg også svært tydelig i bebyggelsen som veksler mellom mellomstore og større hus i varierende byggestil. Dette er et særtrekk ved bygningsmiljøet som bør ivaretas.

«Gården», bnr. 1

Jens NA Ellingsen og Hilma f. Gjedeboe, kom til Sigerfjorden fra Kvitnes i 1882 og kjøpte bnr. 1 og 6 i Sigerfjorden i 1884. Samme år blei Hindø Dampskibsselskap (HDS) stifta og Ellingsen blei disponent der. Tunet på gården består av våningshus, borstue, fjøs, tidligere

kontorbygning og nyere kontorbygning. **Våningshuset** er ei toetasjes trebygning bygd omkring 1880 og flytta til bnr. 1 fra Langenes i Øksnes mellom 1884 og 1888. Huset har fremdeles flyttemerker. Senere kom det et tilbygg i bindingsverk. I 1963 fikk huset nye vinduer og bordkledning. **Borstua** er oppført omtrent samtidig. Den har halvannen etasje pluss kjeller som bl.a. blei brukt til oppbevaring av melk.

I 1899 blei «**Rødhuset**» oppført som kontorbygning. Det blei seinere skilt ut fra gården på egen tomt, bnr. 186 og brukt som bolighus. **Fjøset med låve** blei bygd i 1907 på en høg natursteinmur.

På 1920-tallet blei det oppført et nytt **administrasjonsbygg** for HDS, og initialene kan ennå anes på veggen. Det er nylig lagt tak på huset og forfallet dermed begrensa. På folkemunne kalles bygninga «messa», fordi det lengre fram i tid blei brukt som spisemesse for elevene på handelsskolen i Sigerfjorden, en annen viktig institusjon på stedet.

Begrunnelse for vern:

Tunet på bnr. 1 har først og fremst verneverdi som et helhetlig og rimelig godt bevart bygningsmiljø fra perioden, eid av en bedriftsleder som var helt sentral i utviklinga av tettstedet Sigerfjord.

Fotografi 8: «Gården» med administrasjonsbygget i forgrunnen. Foto: Kristine Røiri.

Sigerfjordv 330. Huset blei bygd rundt 1904-05 som bolig for Hans Pedersen og Petra f. Karlsen og deres familie. Pedersen kom opprinnelig fra Kolding i Danmark og maskinist på Hindø-båter. De fikk ikke fradelte tomter før i 1927, eiendommen fikk da navnet Lillehaug. Det blei en periode drevet butikk i uthuset.

Begrunnelse for vern:

Huset representerer småhusene i Sigerfjorden, bolighus for folk i de underordna stillingene i Hindø-selskapet. Det er også et godt eksempel på en av de mange av eiendommene i

Sigerfjorden hadde bymessig preg med bakgårder med rommelige uthus, der det ofte blei drevet næringsvirksomhet. Huset er godt restaurert og tatt vare på.

Fotografi 9: Lillehaug, Sigerfjord. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Lockerhuset „Viken“ eller Bugten, Huset blei bygd opp rundt 1880 igjen etter en brann sist på 1870-tallet. Det bodde da to familier i huset som var involvert i notdrift. Før 1940 blei det bygd på et utbygg mot øst. Huset er et forholdvis romslig lafta nordlandshus på ca 70 m² med 1 ½ etasje, med høg natursteinsmur og tømmermannspanel. Da SEFRAK-registreringa blei gjort i 1988, hadde huset bølgeblikkta. Etter den tid er huset restaurert, og har fått skifertak, men ellers er det ikke gjort større endringer.

Begrunnelse for vern:

Huset har tilknytting til det gamle notmiljøet i Sigerfjorden, før etablering av Hindø dampskipsselskap. Det er også et av de eldste nordlandshusene med autentisk preg, og er i god stand.

Fotografi 10: Melandgården, Sigerfjord. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Et annet eksempel er **Melandgården**, der Melands skomakerverksted holdt til. Det var en stor håndverksbedrift med flere ansatte og lærlinger, og var i drift til rundt 1950. Det blei også en periode drevet kafé i kjelleren. Hovedhuset skal være bygd i 1885 påbygd med en ekstra etasje og arker i 1914, slik at det nå har 2 ½ etasje. Huset er kledd med stafpanel og har skifertak. Det blei tilbakeført til stilen fra 1914 i perioden 1981-88.

Borstua er registrert bygd i perioden 1850-74 og blei påbygd mot nord i 1982. Til dette bygningsmiljøet hører også en skjå bygd i 1879, «**Skobua**», der det tidligere blei solgt skoprodukt i forbindelse med verkstedet. Bygninga blei kjøpt ferdig tømra fra Helgeland, og blei påbygd og fikk løfta taket på 1940-tallet.

Begrunnelse for vern:

De tre bygningene utgjør et enhetlig bygningsmiljø og er kulturminner om en av de mange håndverksbedriftene i Sigerfjorden. Bygningene er godt ivaretatt og har et autentisk preg.

Fotografi 11: Lihallen. Foto: Tove Hov Jacobsen.

Lihallen tuberkulosehjem er i dag kulturgård med atelier, galleri og kafé. Det er samtidig et viktig kulturminne, og husets historie som tuberkulosehjem fra det stod ferdig i 1914 til 1956, blir også aktivt formidla av vertskapet. Bygningene, er svært godt tatt vare på, og kurhallen, verkstedet, likhuset og grisehuset er minner fra den gang tuberkulosen var den store folkesjukdommen og da helseinstitusjonene produserte mat for sjølforsyning.

Begrunnelse for vern:

Lihallen er restaurert slik at den ivaretar minnene om tidligere bruk og er slik et viktig kulturminne om norsk helse- og sosialhistorie. Bygningene på eiendommen er også et svært godt eksempel på hvordan det går an å få til ny næringsdrift uten endringer av huset, men der kvalitetene ved huset blir brukt som ressurs. At huset er allment tilgjengelig forsterker kunnskaps- og opplevelsesverdien.

Sigerfjord kirke blei bygd i 1933 og er ei langkirke av tre med 250 sitteplasser. Den blei tegna av arkitekt Harald Sund. Kirka har vernestatus som listeført hos Riksantikvaren.

3.1.5 Blokken

Automatisk freda kulturminner	Kulturminner fra steinalder	Bnr. 1
	Sjøsamisk gammetuft	Bnr. 35
Verna i kulturminneplanen	Gladbrygga	Bnr. 8, feste 1, Gårdsøyv. 35
	Kraftverk, Blokken Aktieverft AS	Bnr. 7 Vervv. 9
	Vinsjehus, Blokken Aktieverft AS	Bnr. 7 Vervv.9
	Dalsbø	Bnr. 6, Teingårdsv. 27

Fotografi 12: Blokken 1948, fotografert av Carl Paulsen. I Sortland Museums samlinger.

Blokken har kulturminner fra steinalder og har også ei sjøsamisk gammetuft. I tillegg har bygda minner om fiskehandel, skipsverft og redningsselskapets virksomhet.

Bilde 6: Blokken.

I **Gladbrygga** har det vært stor aktivitet med båter, dampskipskai, ekspedisjon, varelager og nothus. Hit kom lokalbåten fra Sortland med varer, post og folk. Carl Georg Glad dreiv handel i Blokken fra 1908. Da sønnene overtok, skifta firmaet navn til Carl Georg Glads sønner. Firmaet vokste til en stor fiskeri- og handelsbedrift som eide brygga på Gårdsøya. Byggeår er ukjent, men deler av den er bygd på 1920- tallet for så å bli påbygd i 1930-40 årene. Opprinnelig sto det også en stor nothjell ved brygga. Akvakultur i Vesterålen kjøpte Gladbrygga hos Blokken Skipsverft i 2009, og området er i dag lett synlig for publikum som besøker visningsanlegget på eiendommen.

Begrunnelse for vern:

Gladbrygga representerer en virksomhet som både viser ringvirkningene av hjørnsteinsbedriften på stedet, verftet, og som er typisk for småstedene langs kysten: Kombinasjonen av fiskehandel, detaljhandel, poståpneri og dampskipsekspedisjon. De bygningsmessige endringene forteller også om endringer i behov, og bygninga framstår i dag som autentisk. Tilgjengeligheten forsterker kunnskaps- og opplevelsesverdien.

Fotografi 13: Sortland Aktieverft, Blokken, ca 1920. Foto: I Sortland Museums samlinger.

Blokken Skipsverft AS (først kalt Sortland Aktieverft AS) var etablert i 1898 på gnr. 7 Blokkelva, og var og er en hjørnesteinsbedrift i bygda. To av bygningene på verftets område minner om de tidlige fasene i produksjonen her. Det er det gamle **vinsjehuset** og **kraftverket** ved elva. Begge bygningene er i dag i bruk. Kraftverket er bygd med betongstein med støpt mønster som trulig er produsert i Nyksund i Øksnes, såkalt «Rødsandstein» eller «Randulfstein». Steinene hadde en bredde på ca. 10 cm, og veggene blei bygd med et ca. 10 cm isolerende luftlag inni.

Begrunnelse for vern: Verftet i Blokken har vært og er en hjørnesteinsbedrift i bygda, og de to bygningene er derfor viktige kulturminner om denne historia. Kraftverket har også regionalhistorisk interesse fordi det er bygd med den spesielle betongsteinen som blei produsert i Vesterålen og representerer et av de mange mindre kraftverka som er blitt bygd.

Nært knyttet til verftet er **Dalsbø**, eiendommen til Nils Pedersen og hans etterkommere. Pedersen kom opprinnelig fra Trøndelag og er den som starta opp bedriften som seinere blei Blokken Aktieverft AS, der han også var verftsmester. Virksomheten starta i smia på gården og oppgangssaga som blei bygd i Blokkelva. Gården kan ha vært bygd på 1880- eller 1890-tallet. **Våningshuset** er et stort nordlandshus, eller ei lita trønderlån, ei tradisjonell midtgangsstue med stående panel og skifer på taket. Huset har vindfang og kjeller under deler av huset. I ti år (1898-1908) holdt skolen i bygda til her. Det er også **fjøs** på tunet. Taktekket på vestsida er av sementstein produsert på Dalsand. Husdyrrommet i fjøsbygninga er lafta av grovhogd tømmer. Gjødselkjelleren blei støpt på 1920-tallet. Fjøset har tilbygd utedo med pulttak. Gården har også et lite **eldhus**. Det hadde opprinnelig torvtak, men på 1930-tallet blei det tekt med sementstein produsert på Dalsand. I samme periode blei det støpt grunnmur under den nordre delen av huset.

Begrunnelse for vern:

Gårdstunet har god plassering i terrenget, og framstår som et enhetlig bygningsmiljø. Det viser hvordan bygningsskikk og innflytting kunne henge sammen, men også hvordan lokalproduserte bygningsmateriale blei brukt. Tunet er nær knytta til stedets historie, både gjennom byggherren og fordi det en periode fungerte som skolehus.

Fotografi 14: Dalsbø, 1925. Foto: Sortland Museums samlinger.

3.2. Tema

3.2.1. Samiske kulturminner

Automatisk freda Samisk kulturminne	Bru over Kjerringneselva. Sammenheng med Kjerringnesdalens samiske bosetting kjent fra 1600-tallet og - nyrydding i området fra 1850-tallet	Gnr. 3, bnr. 156
	Bolighus, toromsstue, Ytre Brokløysa	Gnr. 7, bnr. 1
	Bolighus, toromsstue, Ytre Brokløysa	Gnr. 7, bnr. 24
	Våningshus, Olderskogen, Ridderset	Gnr. 5, bnr. 5
	Våningshus, Breines, Ridderset	Gnr. 5, bnr. 7
	Verna i kulturminneplanen	Gammen på Reinhaugen i Holmstaddalen
	Lund-huset/ Nourttanaste-huset	Gnr. 3, bnr. 125, Sigerfjordv. 280
	Naust i Kvalsaukan	Gnr. 31, bnr. 1

Fotografi 15: Brokløysa, 1950-tallet. Foto: Sortland Museums samlinger.

Sjøl om de freda samiske kulturminnene i kommunen er mange, er de lite synlige for folk flest. Samisk kultur i Vesterålen var i mange år lite omtalt og til dels glømt, og både samisk språk, samisk drakt og annen samisk gjenstandskultur er borte. Det er derfor særlig viktig at den delen av samiske historia som ennå er synlig, blir kjent og tilgjengelig. Sametinget definerer samiske bygninger som bygninger med dokumentert samisk bosetting. Samiske kulturminner fra før 1917 er automatisk freda. På det grunnlaget er to hus i Ytre Brokløysa og to på Ridderset freda. Alle fire husene kan kategoriseres som både norske og samiske.

I Ytre Brokløysa er det de eldste bolighusene på bnr. 1 og bnr. 24 som er freda. De blei bygd av de to samiske brødrene Akim/Joakim W. Andreassen (f.1861) og Petter O. Andreassen (f.1859) som delte gården mellom seg i to like deler. Begge familiene levde av en kombinasjon av fiske og jordbruk og begge brødrene hadde norske koner. De to familiene var derfor på flere måter typiske for den sjøsamiske befolkninga på denne tida, med fiskarbondøkonomi og genetisk assimilering.

Begge husene er toromsstuer, en vanlig boligtype i Nord-Norge i denne perioden. Bruksnummer 1 har originale småruta empirevinduer, mens vinduene på Innerjorda har vært skifta. Det sistnevnte huset har to bislag, det ene er relativt nybygd.

På Olderskogen, Ridderset, er det dokumentert samisk bosetting fra ca. 1811 da Kristen Pedersen og kona Marta Ånesdatter bygslet gårdparten. Den freda bygninga på bnr. 5 er ei toroms stue, kledd med tømmermannspanel. Våningshuset stod ferdig i 1896. Det er i de senere år blitt utvida og modernisert. Der skal tidligere ha stått en fjøsgamme og høylåve lengre opp i skråninga, og i tillegg var det sommerfjøs og naust. Gården forteller om overgangen fra samisk til norsk kultur. Sametinget vurderer kulturminneverdien som middels, og tiltaksbehovet som moderat.

Breines på Olderskog, bnr. 7, kan være bygd i perioden 1850-1874. Det er en stor toetasjes tømret bolig med skifer på taket. Vinduene er av empiretype, inkludert kant over vindu med klassisistiske element. Huset er bygd i rundtømmer og kjellermuren har tykke fundamentvegger i naturstein. Del av kjelleren på dette huset skal mellom 1915 og 1930 ha vært brukt som butikk. Til huset hører fjøs bygd i mellomkrigstida og hus over melkebrønn. Mennene i familien dreiv med notfiske etter sild, og til eiendommen hørte en nothjell og et nothus. Hjellen blei tatt ned rundt 1970, nothuset blåste på havet i en storm. Det er imidlertid gjenoppbygd på samme sted og i tilsvarende form. Sametinget vurderer kulturminneverdien som høg.

Bilde 7: Gammen i Holmstaddalen midt i bildet.

Gammen på Reinhaugen i Holmstaddalen inngår i en kultursti i formidlings- og tilretteleggingsserien *Møte med Vesterålen* i regi av Vesterålen regionråd. Formidlinga omfatter flere minner fra tamreindriften i området, blant annet spor etter reingjerde. I forbindelse med planlegginga av kulturstien blei gammen, som lenge lå til nedfalls, restaurert i regi av Sortland kommune. En representant fra eierfamilien fulgte og deltok sjøl aktivt i restaureringa. Kommunen fikk seinere tilbakemelding fra de antikvariske myndighetene om at restaureringa ikke i tilstrekkelig grad var gjort etter antikvariske prinsipp.

Begrunnelse for vern:

Sjøl om gammen kan i dag ikke kan sies å være autentisk, er den unik i vår kommune som formidler av byggeskikk og levemåte i den samiske reindriften, og beliggenheten, tilrettelegginga og den allmenne tilgjengeligheta gir den også stor opplevelsesverdi.

Fotografi 16: Elbjørg Daljord foran gammen i Holmstaddalen. Guidet tur i anledning Kulturminnedagene i 2016. Foto: Mona Dahl.

Bilde 8: Lund-huset.

Lund-huset, Sigerfjordv. 280, blei bygd på Strand rundt 1900 av frikirkeforstanderen og predikanten og boktrykkeren Gustav F. Lund. Her blei bl.a. den samiske avisa *Nourtannaste* og ei tid også det samepolitiske organet *Sagai Muittalægje* (*Nyhetsfortelleren*, redigert av Anders Larsen) trykt. Lund døde i 1912, seinere blei huset flytta til Kjerringnes, mot grensa til Sigerfjord. Huset framstår som ei klassisk toromsstue på 1 ½ etasje med tilbygd bislag. I dag er det kledd med eternittplater, det er lagt nytt tak med takpanner, vinduene er skifta og omrammingene trolig også erstatta med nye som har knekter med utskjæring.

Begrunnelse for vern:

I dette tilfellet er det den samiske historia til huset som først og fremst gir det verneverdi, i mindre grad sjølve huset slik det framstår i dag. Huset representerer sentrale hendelser i samisk historie, blant annet blei den samiske nasjonalsangen første gang trykt her.

Fotografi 17: Lund-huset. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Bilde 9: Naust på Kvalsaukan.

Naust på mellomgården. På Kvalsaukan 31/1 ligger naustet på en gård som har vært bolig for en samisk familie som blant annet har drevet tamreindrift. Det har ikke vært mulig å finne alder på naustet. Sametinget har derfor ikke freda det, men mener det kan skrive seg fra siste del av 1800-tallet. I veggene er det brukt sagede slettkant-bord, noen ukantede bord og dels gjenbrukte båtbord. Naustet har også noen interessante og sjeldne konstruksjonsdetaljer, bl.a. bruk av rotknær for å forbinde syllstokker og spesielle løsninger i takkonstruksjonen. Øverenden av naustet er blitt forlenga i en spiss som følge av at gården fikk ny, lengre båt. Det var ikke uvanlig å bruke en slik løsning, men det er ikke mange slike naust igjen.

Begrunnelse for vern:

Ved å ta vare på et samisk naust, blir den sjøsamiske historia i kommunen understreka. Byggeteknikkene er også verneverdige. Bruken av båtbord og forlenginga av naustet forteller ei viktig side ved fortidas liv, som ikke ofte blir bevart for ettertida, om nøysomhet, og å bruke av de ressurser man har til rådighet.

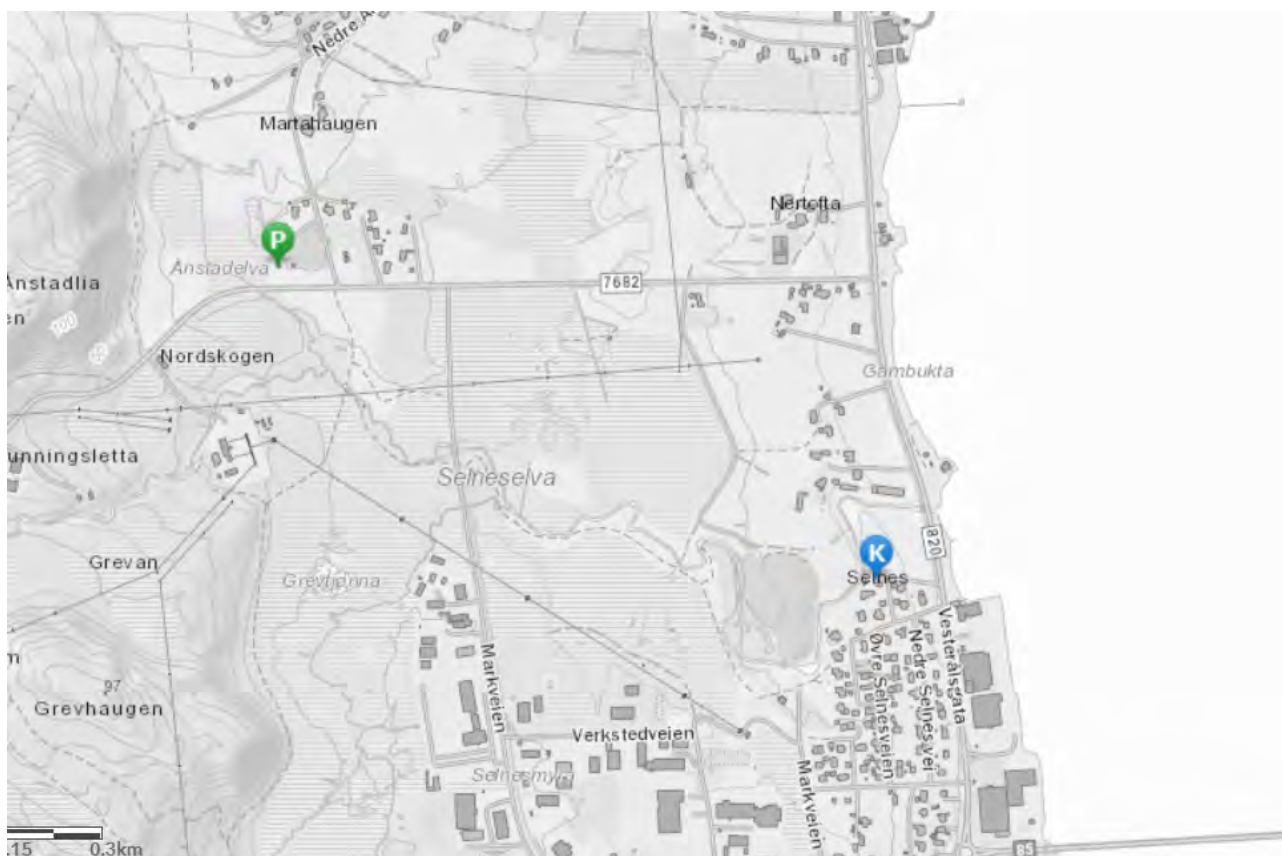

Fotografi 18: Naust, Kvalsaukan. Foto: Sametinget.

3.2.2 Landbruket/ kombinasjonsbruket

Verna i byplanen	Husmannsplass på Selnes	Gnr. 15, bnr. 13
Verna i kulturminneplanen	Staller på Munningsletta	Gnr. 16, bnr. 44
	Fiskarbondarhus i Spjutvika med sjøhus, nothus/ kaibygning med kai	Gnr. 6, bnr. 35 og 36
	Hagen, fiskerbonddegård i Roksøya	Gnr. 26, bnr. 9

Bilde 10: Øverst staller på Munningsletta. Nederst husmannsplass på Selnes.

Husmannsplass på Selnes (15/13)

Erik Hansa-plassen/ Uhrehuset (bnr. 13) blei utskilt som husmannsplass fra Sortland hovedgård i 1833, og blei ikke sjølstendig bruk før fra 1900. Laurits Eriksen, sønnen til den første husmannen, var smed. Det var også mølle i elva ved huset. Den eldste delen av huset, nordenden, er trulig den som blei oppført da husmannsplassen blei etablert. Den var i tømmer, oppført på syllsteiner og med torvtak. Seinere er det gravd ut kjeller under deler av huset og lagt bølgeblikk oppå torvtaket. Det var også ei sval langs langveggen. Fjøset blei oppført i 1885/1895 og blei utbedra i 1938. Plassen er regulert til vern i byplanen.

Fotografi 19: Dyrsku på Munningsletta, 1947. Den eldste av stallene er bygget. Foto: Sortland Museums samlinger.

Staller på Munningsletta

Stallene på munningsletta er trolig bygd på 1940-tallet. Her blei det arrangert store fesjå og hesteutstillinger. Under Munningsletta vels arrangementer er også stallene tatt i bruk som salgsboder og utstillingsområde.

Begrunnelse for vern:

Stallene forteller om en epoke i kommunens landbrukshistorie da det blei satsa stadig sterkere på jordbruk som hoved- eller eneyrke, blant annet ved å legge til rette for husdyravl. Munningsletta har også ei historie som sirkusplass og startsted for langrennsløp, og har vært og er tilgjengelig for alle.

Fotografi 20: Den eldste av stallene på Munningsletta. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Bilde 11: Spjutvik.

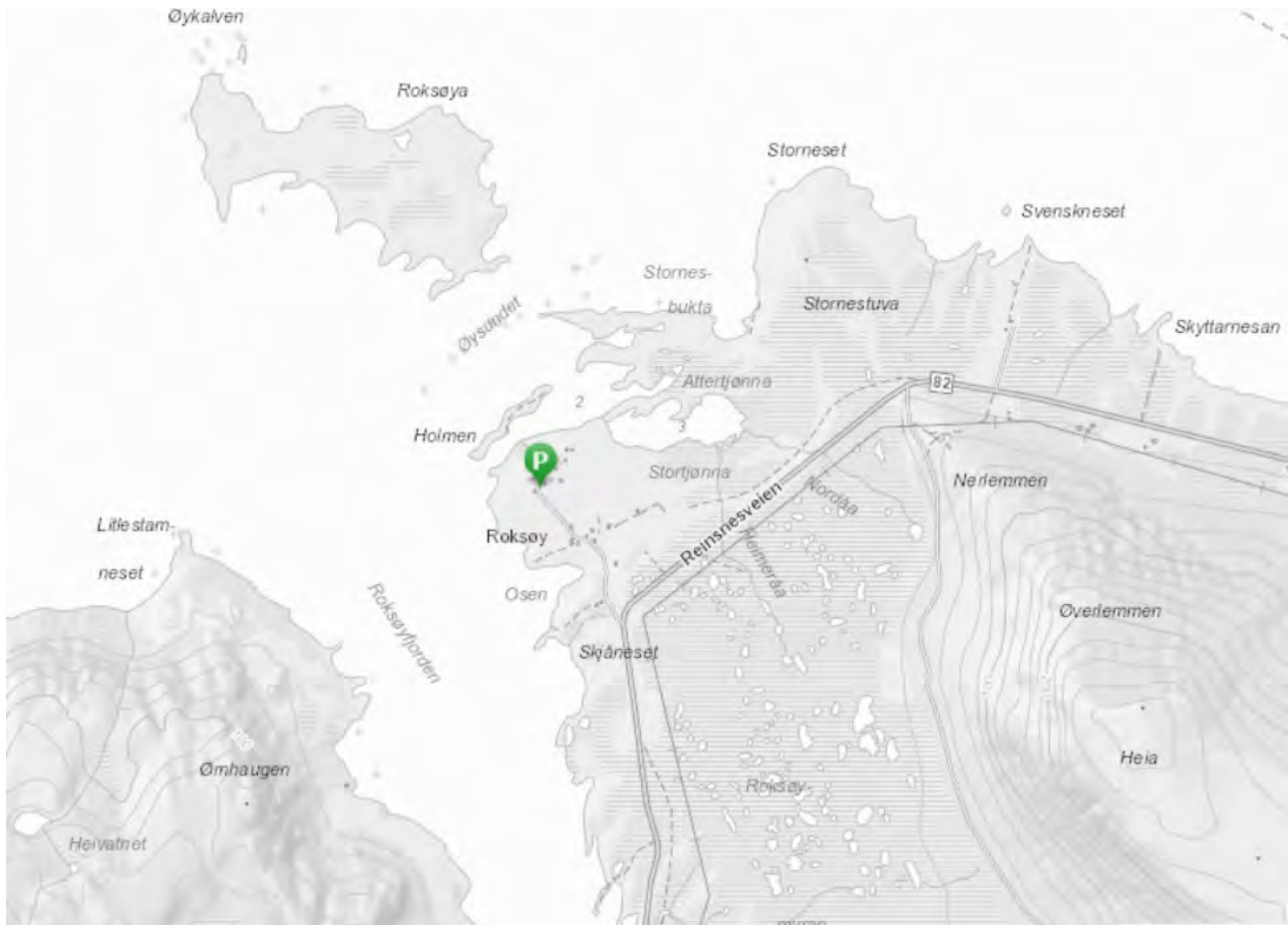
Fiskerbondegård med sjøhus, nothus og kai i Spjutvika 6/35 og 6/36

Bygningsmiljøet er en del av en større helhet der det også inngikk et våningshus som dessverre brant ned, men blei bygd opp igjen med det opprinnelige huset som forbilde. Resten av eiendommen består av sjøhus og fjøs. Tomta med kaibyginga, det opprinnelige nothuset, bygd 1874-1899, er utskilt som en egen eiendom.

Begrunnelse for vern:

Bygningene på tunet utgjør et helhetlig tun med kulturminner knytta både til fiske og jordbruk. Etter omfattende restaurering av tidligere eier framstår anlegget i god stand. Kaibyginga er også et viktig samferdselsminne.

Bilde 12: Roksøy.

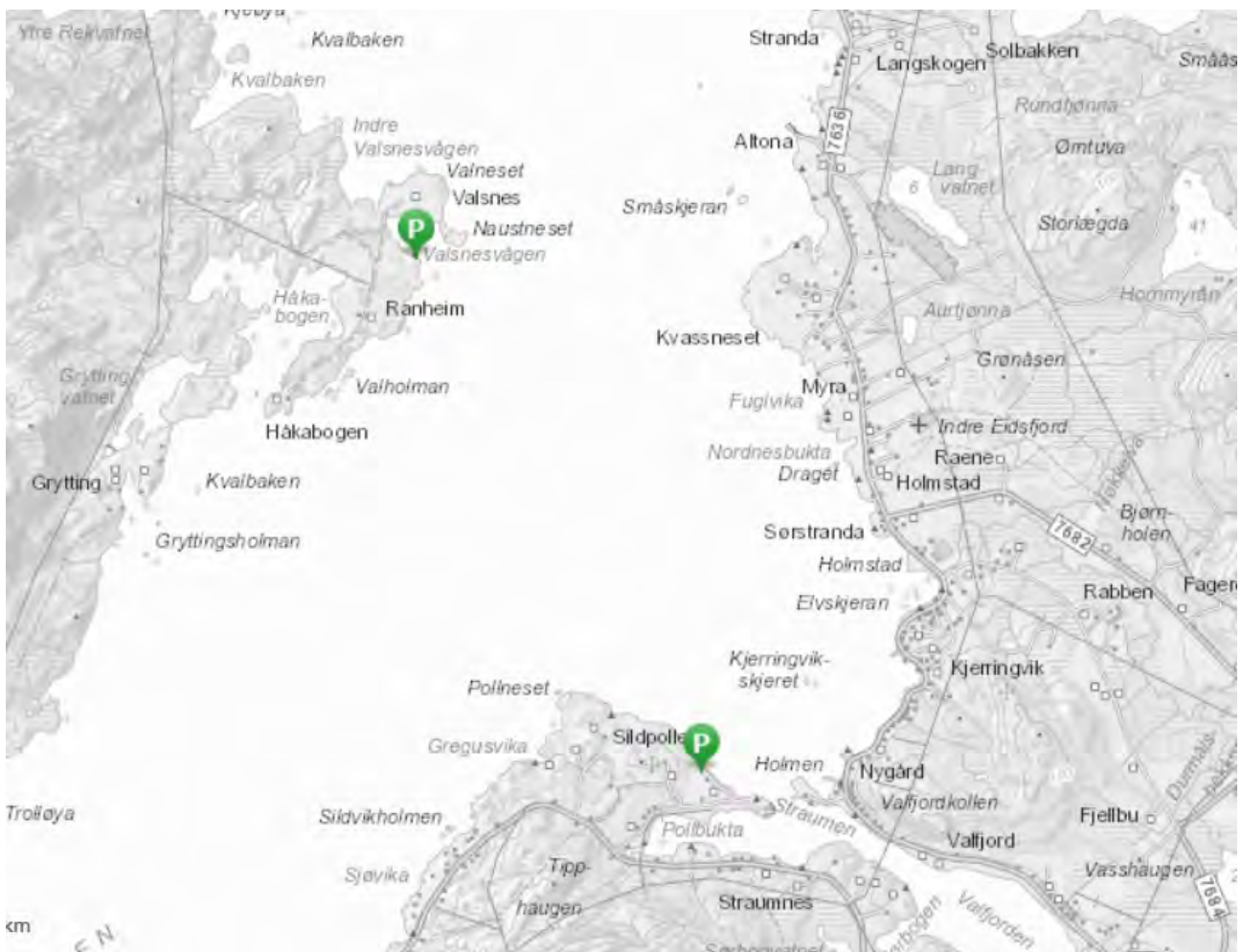
Fiskerbondegård i Roksøya, 26/9

Gården består av våningshus i sveitserstil, torvskjå og stort fjøs som i dag er innreda med historiske utstillinger. Våningshuset er bygget i 1901-1902, og er et velholdt lite sveitserstilhus med ark på langveggen og utbygd inngangsparti i røstet i nordøst. Videre har huset krysspøstvinduer med forseggjort omramming og også utskjæringer i vindskiene og mønet. Huset har liggende panel og steinsokkel. Torvskjåen er restaurert, og fjøset er av nyere dato, det er bygd opp på nytt på en svært forseggjort gammel gråsteinsmur, og låvebrua er også murt av gråstein. Bygninga er relativt stor med rom til husdyr og høy. Det hører også et nybygd utedo til gården. Opprinnelig var det også et naust på eiendommen, men det blei ødelagt i en storm.

Begrunnelse for vern: Eiendommen utgjør et helhetlig bygningsmiljø. Husene er godt ivaretatt og framstår som autentiske. Våningshuset representerer småhus i sveitserstil og er lite endra. Periodevis bruk av fjøset som utstillings- og kafé-lokale i bygda gjør at opplevelsesverdien er stor.

3.2.3 Fiskeriene

Verna i kulturminneplanen	Prøschbrygga (Havnen handel)	Gnr. 43, bnr. 3,4 og 40
	Valsnesbrygga	Gnr. 38, bnr. 1
	Del av sildoljefabrikken, Husvika	Gnr. 6, bnr. 8
	Kårstue, fjøs og nothus på fiskarbondegård, Djupfjorden	Gnr. 8, bnr. 3

Bilde 13: Øverst Valsnes, nederst Sildpollen.

Fotografi 21: Prøschbrygga. Foto: Cathrine Tverfjell.

Sildpollen, 43/3, 4 og 40. Havnen handel, også kalt Prøschbrygga blei bygd av Ole Prøsch i 1873 – 74 og var sentral under det store feitsildfisket som gjorde Eidsfjorden kjent langt utover Vesterålen. Butikkdelen av bygget er lafta, bryggedelen i bindingsverk. Bygget er i det alt vesentligste i sin opprinnelige form, med landingsvorr intakt. Her blei det drevet handel flere tiår, men det blei aldri bygd kai. Vinnehjulet som sørger for at varene kom i og opp fra båtene, er også intakt. Her var også losjirom for tilreisende, alkover for tjenestepiker og drenger og leilighet til bestyreren av butikken. Fra 1920-tallet var det også telefonstasjon her. Brygga blir i dag leid ut til overnatting.

Begrunnelse for vern:

Brygga er et sentralt kulturminne om det gode feitsildfisket i Eidsfjorden, som ikke bare var viktig i Sortlands historie, men i nasjonal sammenheng. Bygninga er lite endra og gir dermed både kunnskap og opplevelse.

Fotografi 22: Valsnesbrygga. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Valsnesbrygga ligger på Valsnes. Det blei brukt som salteri. Bygget er godt ivaretatt og Kulturminnefondet har tidligere gitt tilsagn om støtte til restaurering av bygget.

Begrunnelse for vern:

Brygga er ei av de få gjenværende bygningene fra vestsida av Eidsfjorden som vitner om sildefisket. Den er i god stand og blir ivaretatt av eier.

Bildetekst: Husvik.

Fotografi 23: Rød trebygning på den gamle sildoljefabrikken i Husvika. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Stor, rød trebygning på den gamle sildoljefabrikken i Husvika, Spjutvika.

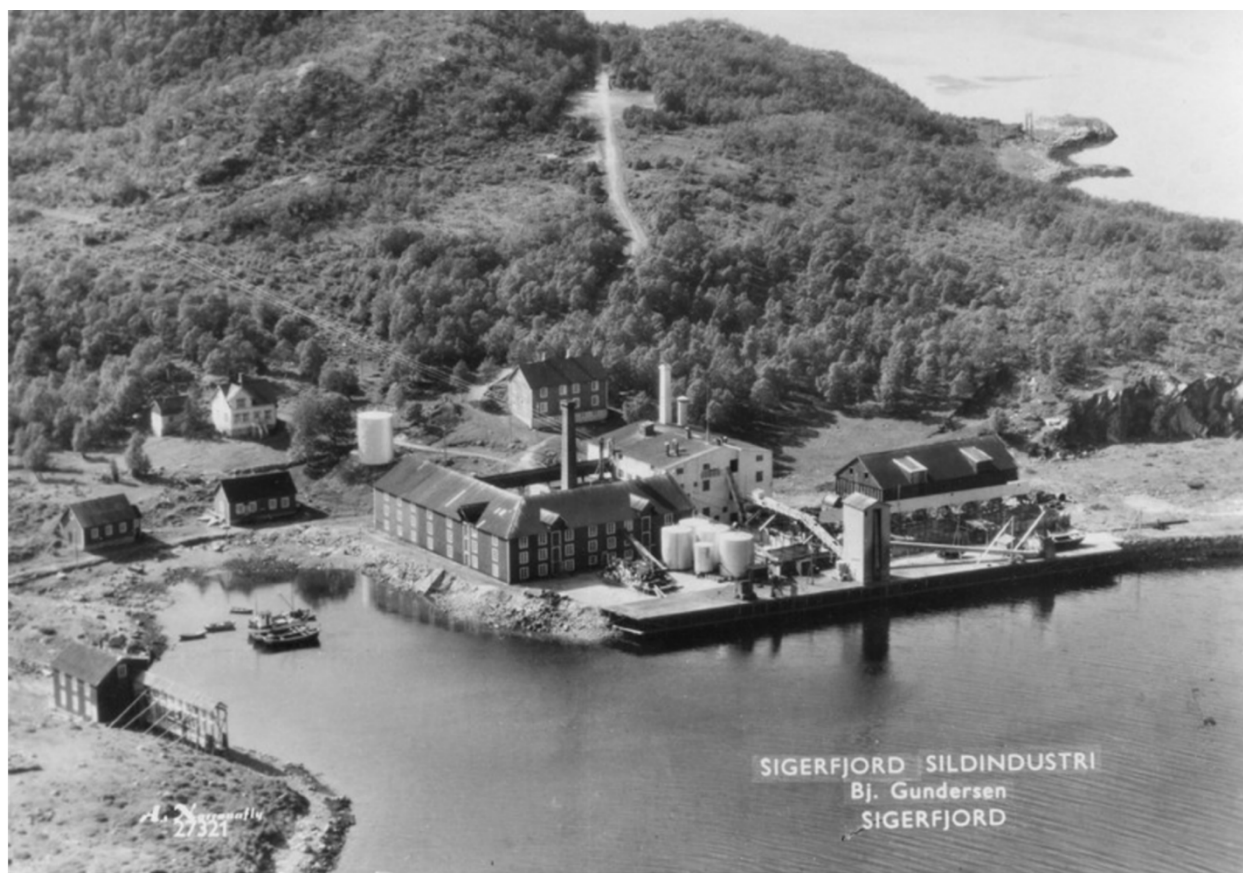
A/S Sigerfjord Sildolje, Kraftfoder- og Guanofabrikk ble etablert i 1910 og var i mange år en stor og viktig arbeidsplass i fjorden. Den blei bygd i Husvika fordi det var god havn og en viss avstand til bebyggelse der man kunne sjeneres av lukt og støy. 1940 gikk fabrikken konkurs, men den ble oppkjøpt og drevet videre under navnet Sigerfjord Sildindustri A/S. Sildoljefabrikken i Husvika ble nedlagt i 1984, og maskineriet ble solgt til Peru.

I dag eies fabrikken av AS Veidekke og det blir produsert asfalt der. Den store, røde trebygninga er lite endra, men en silo er fjerna, og likedan opprinnelige arker på taket. Bygninga har mange fellestrekk med den gamle sildekaia til Hindø i Sigerfjorden, som nå er borte. Huset er i dag i bruk som kaldlager og maskingarasje.

På området står også et kvitt sveitserstilhus som var administrasjonsbygning og også inneholdt laboratorium. Inventaret i laboratoriet er flytta til Norsk Fiskeindustrimuseum, Neptun, på Melbu. På området finnes også to mindre røde trehus, et snekkerverksted og ei smie med alt utstyret intakt, og i utkanten av området et nothus som er i svært dårlig forfatning.

Begrunnelse for vern:

Bygninga er lite endra og framstår derfor som et autentisk og viktig industrielt kulturminne som det ellers er svært få av i Sortland. I nabokommunen Hadsel er et sildoljeanlegg freda, men på grunn av gjentatte branner, er mesteparten av bygningsmassen her av yngre dato enn fabrikken i Husvika. At lokalene i dag har ny og annen bruk, er en fordel i vernesammenheng.

Fotografi 24: Postkort fra Husvika, 1962. Foto: Sortland Museums samlinger.

Fotografi 25: AS Veidekke i dag, Husvika.

Fotografi 26: Husvika. Foto: Trond Gansmoe Johnsen.

Bilde 14: Djupfjorden.

Kårstue, fjøs og nothus på fiskarbondegård, Djupfjorden, Gnr. 8, bnr. 3

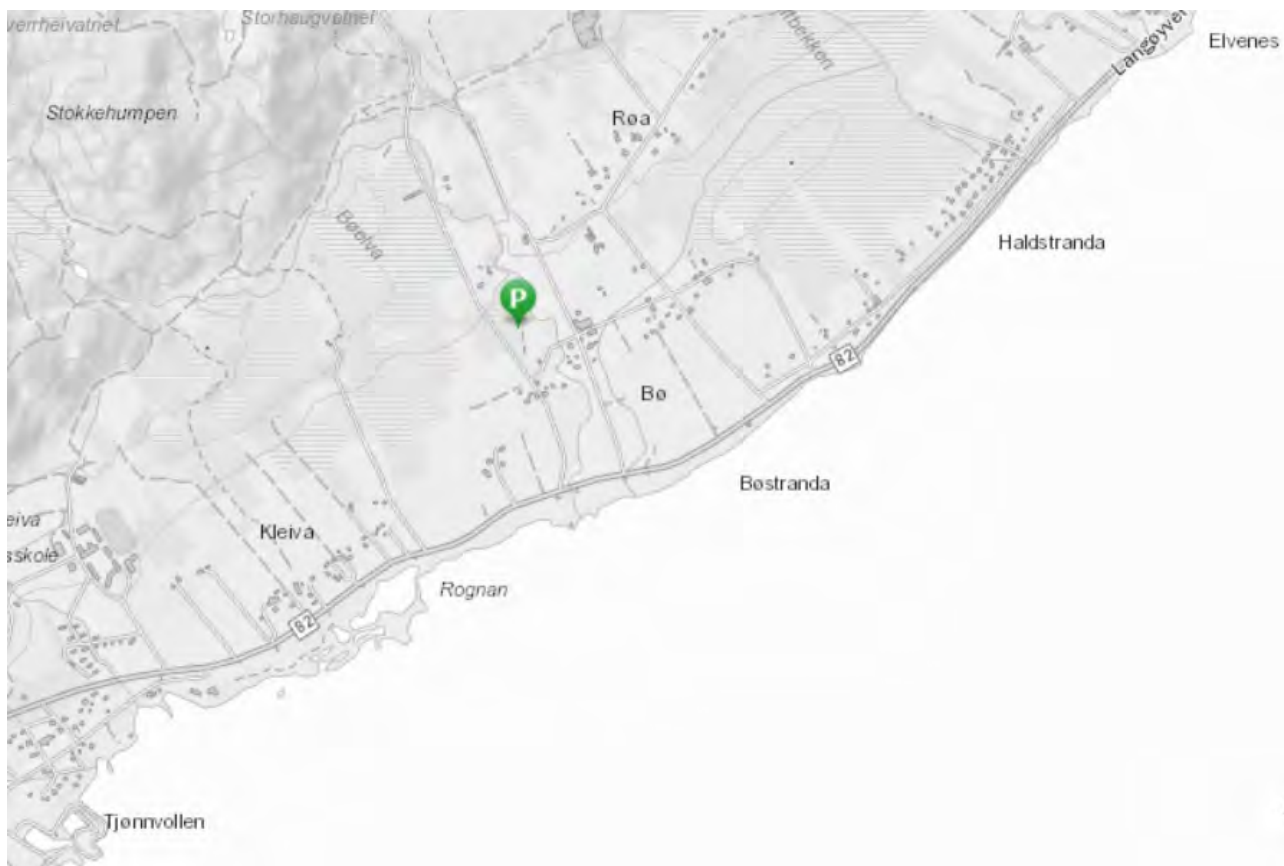
Våningshuset på gården er bygd i 1866 og påbygd i 1895, og er dermed det eldste huset i Djupfjord-Blokken-området. Det er et nordlandshus bygd på natursteinmur der den østre delen er lafta, den vestre i bindingsverk. På gården er det også et uthus, tidligere **kårstue**, bygd 1898 av eier til foreldrene hans. I 1938 blei deler av kårstua revet og materialene brukt til et nytt våningshus på eiendommen. Til eiendommen hører også **fjøs** og **nothus**. Nothuset står på en tørrmur og har fremdeles feste for notrull nedenfor luka i røstet.

Begrunnelse for vern:

Sjøl om kårstua ikke er intakt, sier den noe om generasjonsskifter på gårdene før i tida. Det er få bevarte nothus i kommunen, og denne er et godt og velholdt eksempel på de mindre notdriftene.

3.2.4 Kulturminner som viser lokal/ regional byggeskikk

Verna i kulturminneplanen	Husmannsstue på Bø	Gnr. 13, bnr. 11
	Nordlandshus på Steira	Gnr. 14, bnr. 180
	Våningshus fra 1855 og fjøs på gården Steiro	Gnr. 14, bnr. 7

Bilde 15: Husmannsstue på Bø.

Husmannsstue på Bø 13/11

I følge SEFRAK-registreringa er huset bygd i perioden 1750-1774. På slutten av 1800-tallet blei den flytta til den festa tomte på ei beitemark der den nå står på, og tomte blei festa som husmannsplass for brorsønn til eieren i 1910. Huset er lafta, har 1 ½ etasje og har ei grunnflate på 25-30 m² fordelt på to rom. Det har en innbygd svalgang på eine langsida, og her er også inngangsdøra. Vinduene er trulig av empiretypen med enkle omramminger. Huset har ikke kjeller, men kviler på ei rekke med syllsteiner. I dag er huset i dårlig forfatning.

Begrunnelse for vern:

Huset har en uvanlig høg alder. Bevarte ettromsstuer fra 1700-tallet er sjeldne i kommunen i dag, og forteller ei viktig historie om hvordan småkårsfolk bodde.

Bilde 16: Øverst nordlandshus i Hans Berthinussens vei, nederst gårdstun med eldre våningshus og fjøs på gården Steiro.

Fotografi 27: Nordlandshus fra 1844. Foto: Alf Oxem.

Nordlandshus, 14/180, Hans Berthinussens vei 2 A

Byggeåret for huset kan man anta er 1844, som er årstallet på vindfløyen som er montert på taket. I dag framstår det som et typisk nordlandshus, ei lafta midtgangsstue på tørrmur med 1 ½ etasje, bislag og torvtak. Grunnflata er ca 45 m². Dette taket er lagt etter at huset blei SEFRAK-registrert på 1990-tallet, men sannsynligvis har det opprinnelig vært torvtak. Huset ligger nokså inneklemt i et byggefelt og er i dag fritidsbolig.

Begrunnelse for vern:

Huset blei anbefalt verna av fylkeskonservator allerede i 1979. Bygningskroppen, empirevindue og det restaurerte torvtaket gir huset et autentisk preg typisk for nordlandshusene.

Fotografi 28: Gården Steiro, rødmalt midtgangsstue fra ca 1850 midt på bildet. Foto: Alf Oxem.

Gården Steiro, eldre våningshus og fjøs 14/7, Steiroveien 32

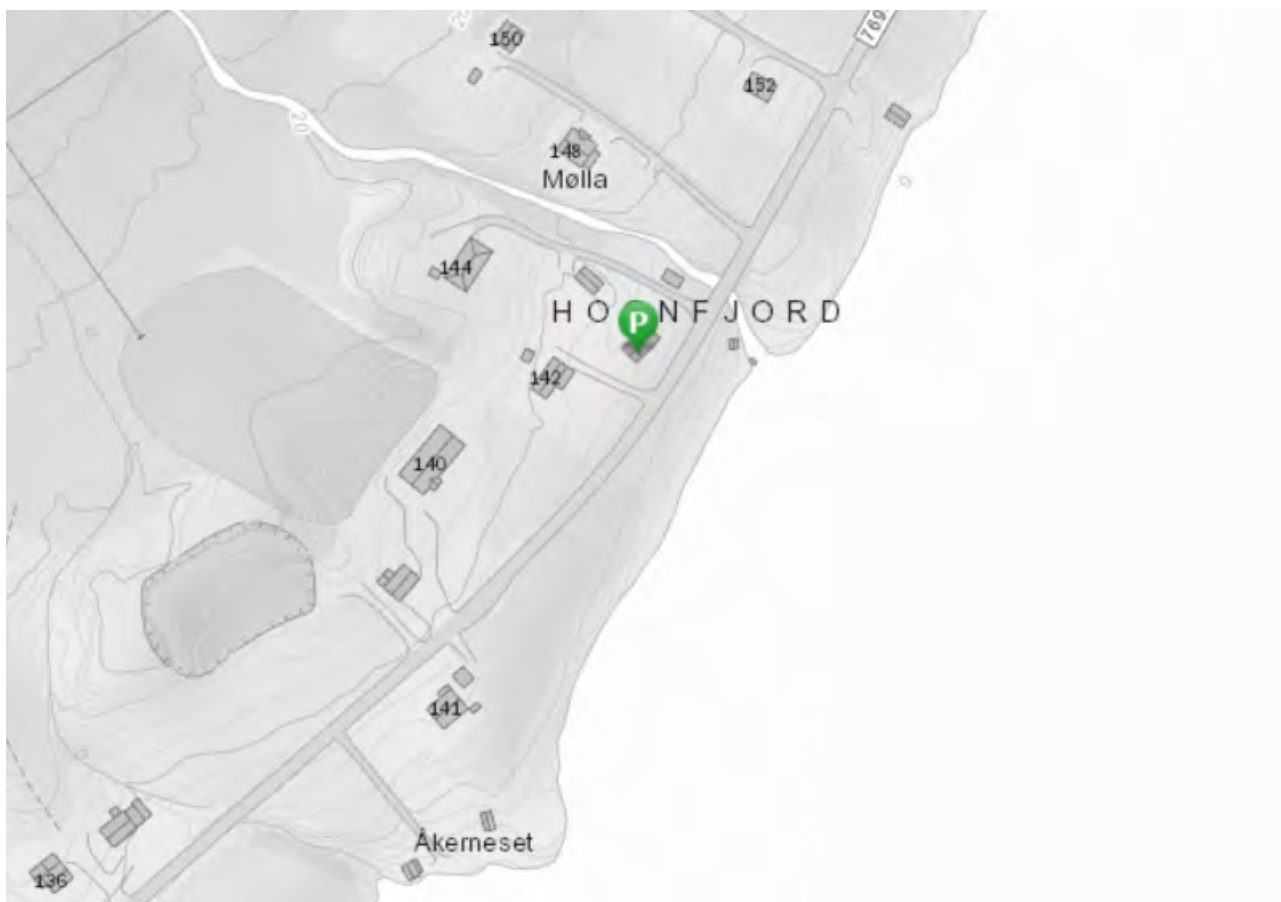
På dette tunet er det **eldste våningshuset** fra 1855, der er også et nyere våningshus fra 1922, **fjøs** fra 1940-tallet og torvskjå fra rundt 1930. I tillegg står et bolighus bygd 1976 på gården. Opprinnelig hørte et fembøringsnaust fra omkring 1850 til eiendommen, men det blei ødelagt. Huset fra 1855 er ei 1 ½-etasjes midtgangsstue. Det blei flytta innenfor eiendommen til der den nå står da det blei bygd nytt våningshus i 1922. Huset har fyllingsdør, og det ser ut til at vinduer og dør har samme type omramminger som opprinnelig. Huset hadde torv på taket til midt på 70-tallet, da ei midlertidig løsning blei valgt fram til huset fikk nytt tak i 2018. Bordkledninga med profiler utenpå tømmerkassa er original. Huset fra 1922 ser ut som et typisk midtpipehus, med skifertak av lappskifer, relativt stort takutstikk med utskjæringer i åsene og på vindskiene, ark, stående bordkle, krysspostvindu og støpt mur. Fjøset har originale vindu og bordkle. Torvskjåen hadde også torvtak, men måtte flyttes i 1974 da Steiroveien blei anlagt, og fikk da nytt tak.

Begrunnelse for vern: Tunet viser utvikling av gården og boligtyper over mer enn hundre år. Bortsett fra et tilbygg på det eldste huset, framstår de som tidstypiske og er godt ivaretatt.

3.2.5 Kulturelt og religiøst organisasjonsliv

Verna i kulturminneplanen	Hognfjord frikirke	Gnr. 30, bnr. 4

Bilde 17: Hognfjord frikirke

De immaterielle verdiene knytta til fellesskap, kultur og aktiviteter i de enkelte bygdelagene manifesterer seg bygningsmessig i lokale **forsamlingshus**, enten de nå har vært eide og brukt av ungdomslag, skytterlag eller religiøse organisasjoner. Ofte har disse bygningene gjennomgått endringer som tilbygg og moderniseringer som viser endringer i behov, og mange av bygdene har mye felles identitet knytta til bygningene.

Hognfjord frikirke er et eksempel på slike forsamlingshus. Det blei bygd i 1894 og bortsett fra at det har fått nytt tak og et påbygd inngangsparti, er det blitt lite endra. De nygotisk-inspirerte vinduene er beholdt med utskårne omramminger og gir huset et sakralt preg. Deler av det utvendige panelet er originalt, og utstikkende takåser er profilert. Hoveddelen har gråsteinsmur.

Begrunnelse for vern:

De lokale forsamlingshusene er så viktig del av kommunens historie at de bør være representert i kulturminneplanen. Frikirkebygninga i Hognfjord er et godt eksempel på slike små forsamlingshus bygd med frivillig innsats. Den er et av de eldste forsamlingshusene, er godt bevart og fremdeles i bruk.

Fotografi 29: Hognfjorden frikirke. Foto: Sortland Museums samlinger.

3.3 Verna i kulturminneplanen

Sortland	Kirkespir kirke bygd 1676	Minnelunden, bnr. 36 Gårdsalléen 4 F
	Kirkestua	Minnelunden Gårdsalléen 4 F
	Kaptein Ellingsen-gården	Nordre Frydenlunds allé 15
	Bymiljø mot Strandgata	Torggata 15 A, Strandgata 19 og 21
	Tribunen	Bnr. 356, Torggata/ Kjøpmannsgata
	Ellingsens leiegård (Odd Fellowgården)	Nordre Frydenlunds allé 1
	Sortland gymnas	Parkv. 7
Kjerringnes	Klokkehus på den eldste kirkegården, Dalsjøen	Gnr. 3, bnr. 62
Sigerfjord	«Gården», med to våningshus, fjøs, borstue og HDS'adm.bygg	Gnr. 4, bnr. 1 Sigerfjordv. 392 – 394
	Lillehaug	Sigerfjordv. 330, bnr. 63
	Viken, Lockerthuset	Sigerfjordv 415, bnr. 3
	Melandgården	Sigerfjordv. 368
	Lihallen kulturgård	Lihallv. 37
Blokken	Gladbrygga	Bnr. 8, feste 1
	Kraftverk, Blokken Aktieverft AS	Bnr. 7
	Vinsjehus, Blokken Aktieverft AS	Bnr. 7
	Dalsbø	Bnr. 6
Samiske kulturminner	Gammen på Reinhaugen i Holmstaddalen	Gnr. 15, bnr. 1
	Lund-huset/ Nourttanaste-huset	Gnr 3, bnr. 125, Sigerfjordv. 280
	Naust i Kvalsaukan	Gnr. 31, bnr. 1
Landbruket/ kombinasjonsbruket	Fiskarbondarhus i Spjutvika med sjøhus, nothus og kai	Gnr. 6, bnr. 35 og 36
	Hagen, fiskerbondegård i Roksøya	Gnr. 26, bnr. 9
	Staller på Munningsletta	Gnr. 16, bnr. 44
Fiskeriene	Prøschbrygga	Gnr. 43, bnr. 3, 4 og 40

	(Havnen handel)	
	Valsnesbrygga	Gnr. 38, bnr. 1
	Del av sildoljefabrikken, Husvika	Gnr. 6, bnr. 8
	Kårstue, fjøs og nothus på fiskarbondegård, Djupfjorden	Gnr. 8, bnr. 3
Kulturminner som viser lokal/ regional byggeskikk	Husmannsstue på Bø	Gnr. 13, bnr. 11
	Nordlandshus på Steira	Gnr. 14, bnr. 180
	Gårdstun med våningshus fra 1855 og fjøs	Gnr. 14, bnr. 7
Kulturelt og religiøst organisasjonsliv	Hognfjord frikirke	

4. HANDLINGSPLAN

Tiltak	År	Kostnad/ finansiering	Ansvar og samarbeidspartnere	Kommentarer
1- Formidling av kulturminner til barn og unge	Hele perioden	DKS-midler/ Sortland Museum/ Oppvekst/Kulturfabrikken	DKS Sortland, Sortland Museum i samarbeid med skolene, Kulturfabrikken KF i samarbeid med lag og foreninger	Prosjekt i samarbeid med DKS/ skoler/barnehager. Kan være et årlig innslag under Kulturminnedagene.
2- Opprette en kommunal utmerkelse for kulturminnevern	Deles ut en gang hvert 4. år/ i løpet av valgperioden	Sortland kommune i samarbeid med Sparebanken Nord-Norge/ Samfunnsløftet	Sortland kommune v/Styret for Kulturfabrikken Sortland KF	Det er viktig å å verdsette eiere av bygg og bygningsmiljø som tar vare på bygg. Kulturfabrikken KF utarbeider forslag til statutter for utmerkelsen.
3- Fritak for eiendomsskatt for bygg som vedtas vernet	Fra og med 2020	Sortland kommune		Viktig for å eierne som sannsynligvis får ekstra kostnader med restaurering etter vedtak om vern
4- Tilgjengeliggjøre kulturminnene som reiselivsprodukt	Hele perioden	Vesterålen friluftsråd/ Vesterålen turlag/Visit Vesterålen i samarbeid med kommunene	Vesterålen friluftsråd, Vesterålen turlag og Visit Vesterålen i samarbeid med kommunen og lag og foreninger	Viktig bidrag i formidlingen av regionens historie. Oppdatere og digitalisere brosjyrene i Sortland i «Møte med Vesterålen»-serien
5- Holde årlige kurs for eiere av bygg som vedtas vernet og som vil søke støtte fra Kulturminnefondet og andre	Hele perioden	Kulturminnefondet/ Riksantikvaren/ fylkeskommune m.fl.	Kulturfabrikken Sortland KF i samarbeid med Sortland Museum	Vi får flere henvendelser i dag, og det vil være nyttig å få samlet potensielle søkere. Kulturminnefondet prioriterer dessuten bygg som er vedtatt vernet gjennom kulturminneplaner.
6- Skilting	Hele perioden	Fortidsminneforeningen/ Riksantikvaren/ Sortland kommune	Kulturfabrikken Sortland KF i samarbeid med fortidsminneforeningen og Museum Nord	
7- Innleggelse av nyregistrerte, verneverdige bygg i databasen https://kulturminnesok.no/	Hele perioden		Sortland Museum, Kulturfabrikken KF i samarbeid med lag og foreninger	Personer som skal utføre arbeidet må kurses
8- Arrangere foredrag om utvalgte emner fra planen. Prioritere bygnings- og arkitekturhistorie samt samisk historie.	Hele perioden	Sortland Museum/ Sortland bibliotek/ m.fl.	Historielag, Vesterålen og omegn sameforening, Sortland Museum, Nordland fylkeskommune, grendelag m.fl.	

9- Arrangere kunnskaps- vandringar	Hele perioden		Historielag i samarbeid med museet, Kulturfabrikken KF og DKS m.fl.	
10- Utarbeide nettsted med utgangspunkt i kulturminneplanen	Hele perioden	Sametinget/ Nordland fylkeskommune		
11- Markere Kulturminnedagene	Årlig	Sortland Historielag/ Sortland Museum/ Kulturfabrikken KF i samarbeid m.fl.	Sortland Historielag/Sortland Museum/ Kulturfabrikken KF i samarbeid m.fl	Tar utgangspunkt i tema som foreslås nasjonalt med lokalt fokus
12-Sortland kommune som eier tar et særskilt ansvar for bygg som er vedtatt vernet	Hele perioden	Sortland kommune	Sortland kommune i samarbeid med Nordland fylkeskommune	

VEDLEGG

Upprioritert liste over bygninger i Sortland som kan vurderes som verneverdige

NB! Lista er ikke uttømmende

Kjerringnes:

Gnr. 3, bnr. 78

Guttormsslåtta

Sigerfjord:

Gnr. 4, bnr. 83

Øvrav 45

Guldbergs trevarefabrikk (Bakkeheim)

Gnr. 4, bnr. 126

og 89

Øvrav. 39

Funkishus med «Randulfstein» (ca 1950)

Gnr. 4, bnr. 86

Øvrav. 50

Skaughuset (ca 1932)

Gnr. 4, bnr. 13

Kollkaia

Gnr. 4, bnr. 32

Revhaugv. 9

Sanitetshuset (1918-19) «Bakkely»

Gnr. 4, bnr. 296

Hotellsvingen 5

«Kroken», Munch-Ellingsenshuset

Gnr. 4, bnr. 106

Sigerfjordv. 362

Funkishus med skjå, «Konrad Johnsen-huset»

G.nr 4, br.nr 70

Sigerfjordv. 366

Olsen-huset

Gnr. 4, bnr. 378

Sigerfjordv. 423

Stavemhuset, Neset

Gnr. 4, bnr. 112

Sigerfjordv. 306

Metodistkirka (1922)

G.nr. 4, br.nr 214

Øvrav. 68

Sigerfjord skole (1963)

Blokken

Gnr. 8, bnr. 4

Gårdsøyvegen 4

Våningshus Norderhaug (1880-81)

Gnr. 8, bnr. 31

Teingårdsveien 34

Dalheim, ungdomshus (1927)

G.nr 8, bnr. 22

Djupfjorden

Gårdsmiljø med sjøhus.

Store Rise

Gnr. 11, bnr. 4, 16,6

Riseveien 223 A

Stort våningshus (1875-1899)

Steira

Gnr. 14, bnr. 298

Elvenesv. 11

Midtgangshus med ark

Breivika

Gnr. 20

Vikeidet

Krigsminner

Reinsnes

Gnr. 28, bnr. 1-2

Nordlandshus

Gnr. 28, bnr. 4

Nordlandshus

Liland

Gnr. 29, bnr. 15

Ingemannhytta (1953-54) m skjå (1940-45)

Solum

Gnr. 36, bnr. 2

Solum 4

Brygge

Sildpollen

Gnr. 43

Ungdomshuset i Sildpollen

Gunnedal

Gnr. 67

Austerlandet 10 Nothus, "Svartoksen"

Litteratur kulturminneplan

Andreassen, Asmund 1988. Prøschbrygga i Eidsfjord – rikt bygg fra ei rik tid. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Andreassen, Asmund 1992: Fra husmannsplass til gård. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Aspen, Aslaug Holten 1991: Ole Andersen-gården. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Aspen, Aslaug Holten 1995: **Sortland tettsted – en historikk 1900-1940**. Utgitt av forfatteren

Bjørlykke, K. O. 1940: **Utsyn over Norges jord og jordsmonn**. Norges Geologiske undersøkelser 156. I kommisjon hos Aschehoug

Borgos, Johan I. 2001 – 2012: **Sortland bygdebok. Gård og slekt**. Del I-V. Sortland kommune

Borgos, Johan I. 1999: **De er her ennå. Samisk historie i Vesterålen**. Vesterålen regionråd

Daljord, Eldbjørg 1992: Ho Tora på Daljorda. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Eilertsen, Selma 1986: Mannen og misjonæren - Gustav F. Lund. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Glad, Kåre 1992: Gammelsmia i Blokken. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Guttormsen, Helge 1990: **Sortlands historie**. Bind 1. Sortland kommune

Johansen, Arne-Johan 1994: Finnseter – ei historie om torvefabrikk og buresising. **Årbok for Kvæfjord**

Johansen, Terje 1986: Jennestad grafittfelt. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Lie, Jon Henrik og Serck-Hanssen, Fin S. 2008: **Væreiery og nessekonger. Handelssteder mellom Rørvik og Varanger**. Olympia Press

Lilleng, Gøril 2011: Artikkene «Jennestad handelssted», «Sortland gymnas», «Sortland kirke» og «Sortland rådhus» i **Arkitekturguide Nord-Norge og Svalbard**. Universitetet i Tromsø - Norges arktiske universitet. (<https://arkitekturguide.uit.no/collections/show/66>)

Lindbekk, Kari 1978: **Det lå muligheter i strevet. Lofoten og Vesterålens historie bind 2, 1500 – 1700**. Kommunene i Lofoten og Vesterålen

Oxem, Alf 2011: **Fra gård til by: Historia om Ellingsen Sortland 1783-2011**. Georg A. Ellingsen AS (ARO forl.)

Red., 1988: Salvekrukke fra Jennestad. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Røthe Gisle 1991: Sortland 1891. **Historisk årbok for Sortland**, Sortland Historielag

Ytreberg, Nils 1942: **Nordlandske handelssteder: virke, hverdag, reiseliv, fest**. Trondheim

Weydahl, Johan H 1995: Sortland var en liten brikke i «Festung Norwegen», **Historisk Årbok for Sortland**, Sortland historielag